

Inhoudsopgave

Thema Wildheid

Inleiding	2
<i>Frans Stafleu en Moniek Janssens</i>	
Met schele ogen naar het Heck-rund kijken	2
<i>Jozef Keulartz</i>	
De weerbarstige waarde van wildheid	4
<i>Martin Drenthen</i>	
De waarde van wild	7
<i>Jac. Swart</i>	
Een tikkeltje te wild, amigo?	9
<i>Jan Vorstenbosch</i>	
De waarde van een onzichtbaar konijn	11
<i>Léon Ripmeester</i>	

Column

Ethiek op straat: veel tijgers	14
<i>Moniek Janssens</i>	

Algemeen

Bestrijding vrouwelijke genitale verminking in Nederland	15
<i>Carla Bal</i>	

Uit de Vereniging

Jaarvergadering NVBe	17
Nieuwe bestuursleden NVBe	17

Boekbesprekingen

J.J. Franklin: Animal Rights and Moral Philosophy	19
<i>Moniek Janssens</i>	

Van de Redactie

Als verantwoordelijk ouder probeer je je kinderen niet alleen te leren om net te doen alsof ze goed zijn opgevoed, maar zo nu en dan gooi je er ook eens wat metafysica-voor-kleuters tegenaan. Eindigheid is zo'n thema dat kleuters zeer kan boeien. Wanneer ze dood gaan bijvoorbeeld en of dat ook kan gebeuren als je nog jong bent. ('Ja dat kan, goed uitkijken als je oversteekt dus!') Iets verderop in het gesprek komen we tot de conclusie dat alles wat leeft een keer dood gaat, dat alles wat niet leeft - dingen - vroeg of laat kapot gaat en dat alles dat 'gebeurt' eens zal ophouden. Lijkt me nog een hele kluif voor een vierjarige om te verwerken, maar dat blijkt mee te vallen. Belangrijke zorg is wel wat er gebeurt als Sinterklaas zou doodgaan. ('Niets, want Sinterklaas blijft komen zo lang kinderen willen dat hij komt.') En enige tijd later hoor ik de kleuter tegen zijn kleine zusje troostend zeggen als ze moet huilen omdat hij haar pop een arm heeft afgerukt: 'Ach, hij zou toch wel een keer kapot gaan.'

Eindigheid. Het zou me verbazen als u het zich nog zou herinneren, maar de eerste keer dat ik u vanaf deze plek mocht toeschrijven was in maart 2001. Inmiddels zijn we vijf jaargangen en twintig Nieuwsbrieven verder. In mijn leven is veel gebeurd, in de ethiek evenzo en in uw leven mogelijk ook. Ook de Nieuwsbrief heeft zich ontwikkeld tot een bijna volwassen tijdschrift met een geheel eigen karakter, een stevige redactie en een prachtige jas. Voor mij tijd om afscheid te nemen, want alles houdt een keer op. Mijn werkend leven gaat zich buiten de ethiek afspelen en dan is het niet meer dan logisch om deze plek aan een ander te gunnen. Het ga u allen goed!

En oh ja, de jaarvergadering is op 19 januari 2006! Het gaat over mislukt ouderschap en wat je als samenleving kunt doen om dat te voorkomen. Deze keer gaat het wel door. Echt.

Gert van Dijk

Thema Wildheid

Inleiding

In de westerse cultuur hechten we nogal aan beschaving. Het wilde, ongerepte is mooi om naar te kijken, maar meer ook niet. Het leven is verlengbaar, het goede leven is maakbaar, en een dier in nood moet geholpen worden. Toch gaan er steeds meer geluiden op om ook de waarde van wildheid te onderkennen. Jozef Keulartz pleit naar aanleiding van de discussie over het lot van de dieren in de Oostvaardersplassen voor 'scheel kijken'. In deze discussie staan ecocentristen en dierethici tegenover elkaar. Waar de één het dier als een onderdeel ziet van het ecosysteem, en de wintersterfte voor de als wild beschouwde dieren als natuurlijk en normaal beschouwt, vindt de ander dat de dieren in de Oostvaardersplassen niet wild zijn, dat hun lijden moet worden voorkomen, en dat er dus bij wintersterfte moet worden ingegrepen. Het door Keulartz bepleite scheelzien houdt in dat beide partijen langs pluralistische lijnen moeten gaan denken en het zwart-wit denken over de natuur moeten laten vallen.

Martin Drenth betoogt dat we in de 'nieuwe natuur', zoals de Oostvaardersplassen, zoeken naar de confrontatie met de mateloosheid en de immoraliteit, voorbij aan onze morele werkelijkheid, een domein dat zich door geen enkele ordening laat vangen, en vooral niet door een bio-ethische ordening. Dus, weg met bio-ethische begrippen als potentiële wildheid'!

Jac. Swart doet een bijdrage door de discussie naar een abstracter niveau te tillen en de mate van inmengen door de mens te laten afhangen van de mate waarin de dieren leven in de door de mens beheerste omgeving. Naarmate de mens de leefwereld van het dier minder bepaalt moet er minder zorg

zijn voor het individuele dier, en meer zorg voor de instandhouding van die leefomgeving. Jan Vorstenbosch pakt de draad van Drenth op, en schrijft een uitdagende beschouwing over de mens in het drievand tussen wild en tam. Vitalisme, Nietzsche, Dionysische wortels... Vorstenbosch gooit het hele register open.

Tot slot verwoordt Leo Ripmeester het standpunt van de Dierenbescherming, waarin aandacht voor het lijden van het individuele dier voorop blijft staan. Er wordt gepleit voor respect voor het zelfstandig leven van wilde dieren, en daarom tegen allerlei vormen van de (plezier) jacht.

Het is puur toeval dat ook de recensie van dit nummer een boek over dierethiek betreft: Julian Franklin bracht een boek uit over dit onderwerp, en volgens de recensent Monique Janssens is het een plezier om te lezen. Een klein boek, een heldere uitleg, wat wil je nog meer?

We hadden gehoopt om ook een paar bijdragen te kunnen verzamelen over de waarde van wildheid in de mensethiek – misschien is het duidelijker om hier van natuurlijkheid te spreken. Deze bijdragen zouden kunnen gaan over de waarde van de natuurlijke bevalling, van borstvoeding, van de natuurlijke dood. Het lukte echter niet op tijd om de juiste mensen aan te spreken en tot een bijdrage te verleiden. Lezers die alsnog een dergelijke bijdrage zouden willen schrijven nodigen we hierbij van harte uit om alsnog van zich te laten horen.

Frans Stafleu en Monique Janssens

Thema Wildheid

Met schele ogen naar het Heck-rund kijken

Jozef Keulartz

Van oudsher zijn er twee natuurbeelden: het primitieve en het pastorale beeld. Dit onderscheid komt terug in de scheiding tussen de zoöcentrische en de ecologische benadering van de dier- en natuurfilosofie, en in de indeling van dieren in twee hoofdgroepen: gehouden dieren en wilde dieren. Waar dieren tussen die twee groepen in lijken te vallen, is een andere manier van kijken nodig.

In *Spiegel van de natuur* schrijft Matthijs Schouten: 'Zoals allerlei planten- en diersoorten wereldwijd

verbreed zijn, zo zijn bepaalde natuurbeelden kosmopolitisch: ze treden in vrijwel identieke gestalten in

zeer verschillende culturen op. Andere daarentegen zijn, net als endemische soorten, beperkt tot slechts één enkel cultuurbereik'. Een van de natuurbeelden waarvan ik aanneem dat het sterk kosmopolitische trekken vertoont is het arcadische natuurbeeld. Het is in ieder geval sinds de Griekse Oudheid diep verankerd in het Westers bewustzijn. Het roept onmiddellijk bepaalde associaties, visioenen en stemmingen bij ons op. Maar die beelden en gevoelens kunnen wel heel erg van elkaar verschillen. Zoals Simon Schama in zijn boek *Landscape and Memory* heeft opgemerkt, is er binnen de arcadische natuurtraditie namelijk van oudsher sprake van twee varianten, een primitieve en een pastorale variant. 'Er zijn altijd twee soorten Arcadië geweest: ruig en lieflijk; donker en licht; een plek voor pastoraal geluk en een plek voor primitieve paniek'. Terwijl het primitieve Arcadië bewoond wordt door mensen die zich als wildebeesten gedragen, zijn alle gevaarlijke schepselen (zoals de leeuw en de slang) uit het pastorale Arcadië verbannen, en gedragen de ideale dieren (zoals de koe en de bij) zich als plichtsgetrouwe en nijvere burgers.

In de pastorale verbeelding draait het om vertrouwdheid. Een goed voorbeeld levert het enigszins knusse agrarisch cultuurlandschap van de beroemde Verkade-albums. In de primitieve verbeelding draait het daarentegen om vreemdheid. Het primitieve natuurlandschap komt tegemoet aan onze behoefte aan het onverwachte en onvoorspelbare, aan toeval, spanning en verrassing.

Individualisten en holisten

De pastorale en de primitieve verbeelding beïnvloeden ook onze visie op en omgang met dieren. Deze varianten van het arcadisch natuurbeeld komen overeen met twee sterk uiteenlopende benaderingen in de dier- en milieufilosofie: de zoöcentrische en de ecocentrische benadering. De eerste benadering is uitgesproken individualistisch – hier staat het individuele dier voorop. De tweede benadering is uitgesproken holistisch – hier verschijnen dieren eerst en vooral als onderdeel van een biotoop of ecosysteem.

Een individualistische benadering treft men vooral aan onder dierenbeschermers en dierethici, en onder veterinairen en veeboeren. De holistische benadering is populair onder natuurbeschermers, ecologen en biologen.

De individualistische en de holistische benadering verschillen sterk qua morele intuïties en ethische uitgangspunten. Voor individualisten draait alles om welzijn, gezondheid en heelheid (of integriteit) – zij beroepen zich op de zorgplicht zoals die gestipuleerd wordt in de *Gezondheids- en Welzijnswet voor Dieren*. Voor holisten draait het om waarden als verscheidenheid (biodiversiteit), vrijheid en zelfstan-

digheid (autonomie) – zij beroepen zich op de afblijfplicht zoals genoemd in de *Flora en Fauna Wet*. In beide benaderingen lijkt het om verschillende soorten dieren te gaan. Individualisten hebben vooral oog voor het lot van gehouden of gedomesticeerde dieren: de drie P's (proefdieren, productiedieren en plezierdieren). Holisten hebben vooral oog voor de lotgevallen en wederwaardigheden van wilde dieren: reeën, edelherten, wilde zwijnen et cetera.

De-domesticatie

So far so good – zou je denken. Maar er zijn ook dieren die zich niet zo gemakkelijk laten indelen. Dat geldt met name voor de konikpaarden en Heckrunders die momenteel in groten getale de Oostvaardersplassen bevolken. Zij nemen als halfwilde 'vervangers' van uitgestorven soorten een aparte positie in binnen de groep der grote grazers. De uit Polen afkomstige konikpaarden zijn vrij laat en oppervlakkig gedomesticeerd, waardoor ze kunnen doorgaan als goede vervangers van de uitgestorven tarpan, het Europese wilde paard. Heckrunders zijn het resultaat van de pogingen van de gebroeders Heinz en Lutz Heck in de jaren twintig om het uitgestorven oerrund uit verschillende Europese runderrassen terug te kruisen.

Deze dieren werden in de Oostvaardersplassen geïntroduceerd en ingezet als motoren van de natuurlijke dynamiek aldaar. Zij zijn – vooral door tred en begrazing – essentieel voor processen als vegetatiesuccessie, migratie en dispersie. Ze kunnen deze ecologische functie beter vervullen naarmate ze zich natuurlijker gedragen. Daartoe moeten ze aan een langdurig proces van 'de-domesticatie' worden onderworpen, via een terughoudend beleid inzake bijvoeding en veterinaire bijstand. En het is precies dit 'verwilderings'-proces dat telkens weer op publieke weerstand stuit en zo ongeveer jaarlijks tot politieke commotie leidt.

De achterliggende vraag gaat over de status van deze dieren. Dierenbeschermers en dierethici beschouwen grote grazers als gedomesticeerde dieren, waarvoor de individuele zorgplicht onverkort van kracht behoort te zijn. Natuurbeschermers en ecoethici menen daarentegen dat de uitgezette runderen en paarden – ook ethisch gezien – in niets verschillen van de al lang in het wild levende herten en reeën, waarvoor nu juist een afblijfplicht geldt.

Scheel

Om dit slepende conflict op te lossen moeten beide partijen mijns inziens leren om datgene te ontwikkelen wat Donald Schön en Martin Rein ooit als 'dubbele visie' hebben aangeduid: 'het vermogen om binnen een bepaald kader te werken en tegelijkertijd het bewustzijn te cultiveren dat er ook andere kaders

zijn'. We moeten, om cultureel antropoloog Peter Kloos te citeren, leren 'de werkelijkheid te bezien met die bijzondere vorm van scheelheid die ons in staat stelt van twee kanten naar hetzelfde verschijnsel te kijken'. Wat zien we nu wanneer we de Oostvaardersplassen aan een dubbele visie onderwerpen? Wat levert het op wanneer we de konikpaarden en Heck-runderen met een scheel oog bekijken? Dan zien we dieren die noch volledig gedomesticeerd, noch volledig wild zijn, maar die zich in een proces van de-domesticatie bevinden, waarbij zij zich stapje voor stapje van een door en door culturele naar een meer en meer natuurlijke context bewegen.

Hoewel de uitkomsten van dergelijke processen altijd ongewis zijn, mag er niet – onder het motto 'eens gedomesticeerd, altijd gedomesticeerd' – op voorhand van worden uitgegaan dat 'verwildering' slechts verwaarlozing oplevert, zoals de dierenbeschermers vrezen. Van de andere kant kan het streven de natuur haar eigen gang te laten gaan en de dieren op hun eigen benen te laten staan ook niet betekenen dat men de zaken totaal op hun beloop laat en de dieren compleet aan hun lot overlaat. Met het bewust inleiden van een de-domesticatieproces onder grote grazers wordt een experiment in gang gezet met onvoorspelbare gevolgen en onbekende morele risico's. Het betreft een langdurig leerproces, niet alleen voor de dieren, die het vermogen moeten ontwikkelen om zich onder bepaalde omstandigheden zoveel mogelijk zelf te redden, maar eveneens voor de betrokken beheerders en beleidsambtenaren, alsook het grote publiek.

Natuurlijk

Het voornaamste struikelblok hierbij wordt gevormd door het feit dat beide partijen in de strijd om de juiste omgang met grote grazers in natuurgebieden de verhouding tussen natuur en cultuur als een absolute tegenstelling beschouwen. Zij verschillen slechts van mening omtrent de grens tussen beide: kunnen we hier of elders nog wel van 'echte' en 'ongerepte' natuur spreken, of is die natuur door menselijk ingrijpen zozeer gestempeld dat dergelijke predikaten

hierop niet langer van toepassing zijn? Tegenstanders van het huidige beheer in de Oostvaardersplassen benadrukken keer op keer dat de omstandigheden hier in feite verre van natuurlijk zijn, en verbinden daaraan de conclusie dat de dieren in kwestie blijvend van menselijke zorg afhankelijk zijn. Er staat een hek omheen, er zijn geen grote predatoren, en dus is het niet meer dan een hertenkamp. Voorstanders van het huidige beleid zijn van mening dat de natuur in Nederland plaatselijk nog over voldoende veerkracht beschikt om op eigen benen te staan, al kan ze daarbij een steuntje in de rug (in de vorm van natuurontwikkeling) goed gebruiken. Al maak je het gebied vele malen groter, dan nog zul je altijd op grenzen en dus op problemen stuiten – zo werkt de natuur nou eenmaal!

Relatief natuurbegrip

Om de impasse, waartoe deze wellesnietesspelletjes telkens weer leiden, te doorbreken, moeten we het absolute natuurbegrip vaarwel zeggen en vervangen door een relatief natuurbegrip. De haarscherpe scheidslijn tussen natuur en cultuur maakt dan plaats voor een hybride middengebied, een breed continuüm van mengvormen, waarin dus geen sprake meer is van 'het een of het ander' (cultuur of natuur), maar wel van 'meer of minder' (cultuur of natuur). Daarmee kan ook meer recht worden gedaan aan het de-domesticatieproces waaraan konikpaarden en Heck-runderen onderworpen zijn. Bij hun introductie passeren deze dieren niet simpelweg de grens tussen cultuur en natuur; ze wandelen niet van domesticatie naar wildheid, dat wil zeggen van een domein van individuele zorg naar een domein van zorg om het grotere ecologische geheel waarvan zij deel uitmaken. Ze bewegen zich geleidelijk – met vallen en opstaan – van een door en door culturele naar een meer en meer natuurlijke context.

Prof. dr. Jozef Keulartz is bijzonder hoogleraar Duurzaamheid en levensbeschouwing aan de Radboud Universiteit en UHD Toegepaste filosofie aan de Universiteit Wageningen

Thema Wildheid

De weerbarstige waarde van wildheid

Martin Drenthen

Wildernis staat in Nederland tegenwoordig volop in de belangstelling. Enkele decennia geleden ging de natuurbescherming er nog vanuit dat de meest interessante natuurgebieden in Nederland ontstaan waren als gevolg van menselijk ingrijpen in het verleden. Wilde natuur bestond niet meer in Nederland, en goed beschouwd was het niet eens wenselijk om de natuur te laten verwilderen gezien de veelheid aan soorten die in

onze 'halfnatuur' zijn habitat had gevonden. Sinds 25 jaar waait er echter een nieuwe wind door natuurminnend Nederland. Eind jaren '60 ontstond in de toen net drooggelegde Flevopolder min of meer spontaan een nieuw natuurgebied met meren en moerassen: de Oostvaardersplassen. Tegen de heersende verwachting in veranderde het gebied na verloop van tijd niet in een monotoon bos. Begrazing door wilde ganzen bleek het landschap gevarieerd te kunnen houden. Het parkachtige gevarieerde landschap – het ideaal van de klassieke natuurbescherming – bleek zonder menselijk ingrijpen te kunnen ontstaan. Er was geen reden meer om de natuur nog langer te bevoogden: we moeten de wilde natuur weer haar gang laten gaan. Sindsdien is 'natuurontwikkeling' staande praktijk en wordt er op steeds meer plaatsen 'nieuwe wildernis' gemaakt. Begrazing door dieren is wezenlijk onderdeel van het nieuwe beheer, dus worden stevast grote grazers geïntroduceerd.

Dubbelzinnigheid

Het nog altijd smeulende conflict tussen klassieke en nieuwe natuurbeschermingsvisie maakt de omgang met deze dieren dubbelzinnig. Vanuit de klassieke visie worden de grote grazers gezien als veredelde maaimachines: de dieren zijn weliswaar geselecteerd op hun doelmatigheid en zelfredzaamheid, maar blijven primair 'beheersinstrumenten', die door de mens worden ingezet om een bepaald natuurdoeltype te verwezenlijken. Vanuit de natuurontwikkelingsvisie echter worden de grote grazers gezien als ecologische plaatsvervangers van de oerrunderen en -paarden: ze zijn wezenlijk onderdeel van het ecosysteem en worden geïntroduceerd met het doel ze te laten verwilderen. Deze dubbelzinnigheid veroorzaakt vanaf het eerste begin veel commotie. Moeten beheerders de verwondingen die dieren elkaar toebrengen wel of niet verplegen? Mag men stervende dieren wel of niet een genadeschot geven? Mag men kadavers van gestorven dieren laten liggen? Mag men bijvoederen bij voedselgebrek (bijvoorbeeld als gevolg van een strenge winter)?

Volgens de natuurontwikkelaars moeten we de dieren beschouwen als wilde dieren, en moeten we ze daarom zoveel mogelijk met rust laten. We moeten respect hebben voor hun (potentiële) wildheid, en ze niet steeds opjagen met onze goedbedoelde, maar feitelijk misplaatste interventies. Volgens dierenwelzijnsactivisten en boeren dragen de natuurbeheerders echter een verantwoordelijkheid voor het welzijn van de dieren, net zoals dat voor andere dierenbezitters geldt: zij hebben de beesten immers zelf geïntroduceerd in het gebied en bovendien ontnemen hekken de dieren de mogelijkheid elders voedsel te zoeken.

Het conflict loopt af en toe hoog op, en daarbij vliegen zware morele vliegen over tafel: de dierenbeschermers menen dat de natuurbeheerders ongevoelig zijn voor dierenleed en worden gemotiveerd door crypto-fascistische idealen van een intact systeem zonder compassie voor het individuele dier. De natuurontwikkelaars daarentegen verwijten de critici een veel te sentimenteel natuurbeeld: ze projecteren een kitscherige Bambi-ethiek op de natuur, in plaats

van zich serieus te verdiepen in de natuurlijke processen zoals die zich buiten de menselijk invloedssfeer afspelen.

Bio-ethische verzoeningspogingen

Talrijke bio-ethici hebben de laatste jaren geprobeerd om te bemiddelen in het conflict tussen deze benaderingen. De meeste auteurs schetsen het morele probleem als een botsing tussen verschillende *moral frameworks*, namelijk tussen een 'individuele dier-ethiek' en een 'holistische eco-ethiek'. Sommige auteurs hebben een vreedzame 'boedelscheiding' tussen beide benaderingen voorgesteld, waarbij de dierethische zorgplicht zou gelden voor zover dieren van de mens afhankelijk zijn, de eco-ethische afblijfplicht voor dieren die relatief zelfstandig leven en onderdeel uitmaken van een natuurlijk ecosysteem.

Volgens het rapport *Goede tijden, slechte tijden; ethiek rondom grote grazers* is het probleem bij natuurontwikkeling complexer, omdat de dieren daar zijn verwickeld in een *proces* van dedomesticatie, waardoor allerlei gradaties tussen tam en wild bestaan. Met behulp van een derde principe, 'respect voor *potentiële* wildheid' – dat voor beide groepen invoelbaar zou moeten zijn – wordt een bemiddelingspoging ondernomen. En verder zou concreet per geval moeten worden gekeken in hoeverre een dier ook daadwerkelijk zelfstandig is. De auteurs benadrukken echter dat de verschillende ethische benaderingen uiteindelijk niet tot één raamwerk te herleiden zijn. De ethiek zal pluralistisch te werk moeten gaan, d.w.z. aandacht vragen voor de complexiteit van de situatie, en zodoende onze morele sensibeleiteit te vergroten.

Bio-eticus Ronno Tramper heeft in 1999 in opdracht van Staatsbosbeheer (beheerder van de Oostvaardersplassen) het hierboven aangehaalde rapport vertaald naar concrete ethische richtlijnen voor gebiedsbeheerders. Tramper nam de eerder genoemde drie ethische principes over, maar gaf bovendien aan in welke gevallen het ene en in welke het andere principe dient te prevaleren. De pluralistische complexiteit maakte zo plaats voor richtlijnen die samen één beheer(s)ethisch raamwerk vormen dat in

de meest voorkomende gevallen eenduidige handelingsvoorschriften geeft.

Het conflict leeft voort

Toch hebben deze richtlijnen niet kunnen voorkomen dat de controverse voortleeft. Dit najaar bleek opnieuw dat het conflict tussen dierethiek en eco-ethiek nog niets van zijn scherpheid is verloren. De minister van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij kreeg onlangs advies over de omgang met grote grazers in de Oostvaardersplassen in het kader van een evaluatie van het 'experiment' in de Oostvaardersplassen. Delegaties van de Raad voor het Landelijk Gebied (RLG) en de Raad voor Dieraangelegenheden (RDA) kwamen in juni 2005 tot een voorlopig gezamenlijk advies, dat er in het kort op neerkwam dat we ten principale moeten accepteren dat een natuurlijk beheer nu eenmaal periodes met verminderd dierenwelzijn met zich meebrengt. De minister werd geadviseerd om nadrukkelijk niet te gaan bijvoeren of afschieten om de wintersterfte te voorkomen, en om de maatschappelijke onrust tegemoet te treden door de 'burger vertrouwd te maken met deze vorm van beheer'. Enkele maanden later bleek echter dat de RDA zich bij nader inzien niet kon verenigen met het voorlopige advies. De RDA pleitte ervoor de experimenten met ecologisch beheer stop te zetten vanwege het onnodige dierenleed. De grote grazers moeten voortaan voor de winter worden afgeschoten zodat de dieren een hongerdood bespaard blijft. Het experiment met natuurlijk beheer werd niet alleen als mislukt beschouwd, maar tevens moreel veroordeeld.

Weerbarstige wildheid

Het is duidelijk dat de verzoeningspogingen tot nu toe onvoldoende effect hebben gesorteerd. Een reden daarvoor zou kunnen zijn dat de morele waarde van wildheid zelf in de aangehaalde studies eigenlijk helemaal niet wordt gethematiseerd. Het morele probleem zou pas ontstaan wanneer er sprake is van *half*wilde natuur. Voor wildheid wordt eenvoudig het – als vanzelfsprekend gepresenteerde – eco-ethische principe van de 'afblijfplicht' gehanteerd. Maar de vraag *waarom* we (potentiële) wildheid überhaupt zouden respecteren, is eigenlijk helemaal niet aan de orde geweest.

Om meer zicht te krijgen op de diepte van het probleem stel ik voor om onze fascinatie met wildheid zelf nader onder de loep te nemen. Wildheid staat niet alleen tegenover domesticatie wanneer het over dieren gaat. Wij mensen zijn zelf ook dieren in een proces van domesticatie. Wildheid is ook een naam voor de tegenpool van onze eigen tamheid: via disciplinerings technieken, zelfbeheersing en uitstel van directe lustbevrediging leren we onze eigen wildheid te cultiveren en onszelf om te vormen 'tot bouwste-

nen van een samenleving' – om een uitdrukking van Nietzsche te gebruiken. Wildheid in deze betekenis staat voor een subversieve kracht onder de morele oppervlakte, die in potentie de morele orde kan ondermijnen. Het wilde is het ongepolijste, ongevormde en in zekere zin onmenselijke en barbaarse. Volgens mij klinkt deze betekenis van wildheid op de achtergrond ook altijd mee in de debatten over de omgang met wilde natuur. Het verklaart de felheid van het debat. Mensen die tegen verwildering van de natuur ageren, doen dat omdat verwildering onze menselijkheid zelf op het spel zet.

Echter, onze fascinatie met wildheid is ten diepste ambivalent. Minstens sinds de postmoderne tijd zijn wij mensen ons bewust van de contingentie van de menselijke morele orde, en zijn wij gefascineerd door datgene wat zich aan die contingente ordening onttrekt. We zijn gefascineerd door het rauwe, ongepolijste, tegendraadse en onorthodoxe, en ook onze fascinatie met wildheid is, zo meen ik, een fascinatie voor datgene wat zich aan onze morele normen onttrekt en onze morele orde relativeert. In deze radicale betekenis is wildheid een kritisch begrip dat ons confronteert met de grenzen van wat zich moreel laat toe-eigenen.

In de pleidooien voor natuurontwikkeling zijn met enige regelmaat stemmen te horen die naar een dergelijke moraalkritische betekenis van wildheid verwijzen als motief voor natuurontwikkeling. Wildernissen worden gepresenteerd als plaatsen waar de menselijke ordening voor een moment wordt opgeschort ('oorden van onthouding'), of zelfs als oorden waar de 'zin' van het dagelijkse leven niet langer geldt, en die daarmee als een tegengif kunnen dienen voor menselijke zelfoverschatting ('waaninnige oases'). Het kritisch wildernisbegrip speelt kortom een sleutelrol wanneer natuurontwikkelingsprojecten worden voorgesteld als een correctie op een te ver doorgesloten cultivering. De paradox van een dergelijke betekenis van wildheid is uiteraard dat het pleidooi voor een relativisering van de moraal zelf moreel gemotiveerd is.

Wildheid als grens aan ethiek?

Wanneer mijn diagnose correct is (dat heb ik elders (Drenthen 2003) aannemelijk proberen te maken), dan is de huidige bio-ethische reactie op het conflict over de grote grazers grotendeels misplaatst. Het volstaat niet om via een derde principe te bemiddelen in het conflict tussen dierethiek en eco-ethiek. Ook volstaat het niet om de tegenstellingen te bagatelliseren, zoals veel natuurbeheerders doen ('massale sterfte is heel normaal in de natuur'). Wanneer het zo is dat we verlangen naar wildernissen, omdat deze ons herinneren aan de beperkingen van de menselijke moraal en tegemoetkomen aan een ver-

langen aan een plaats *voorbij* de morele orde, dan is een ethische richtlijn de beste manier om de confrontatie met (de waarde van) wildheid uit de weg te gaan en teniet te doen.

De 'ethiek van grote grazers', zoals die in de richtlijnen is uitgewerkt, verabsoluteert het beheerdersperspectief en maakt de wildernis weer deel van het culturele domein waarin onze morele normen (moeten) gelden. Daarmee bedreigt ze de wildheid als cultuurkritische tegenpool van de morele orde. Het wilde is datgene wat zich juist onttrekt aan maatschappelijke normering, aan codificatie, aan beheer. Wanneer het onmenselijke, amorele karakter van de natuur juist een moreel motief lijkt te zijn voor de natuurontwikkeling, dan moeten we het morele conflict rondom wildheid niet 'oplossen', maar van een nieuwe duiding voorzien.

Laat ik dat verduidelijken met een voorbeeld. Veel gebiedsbeheerders spelen met het dilemma of ze kadavers kunnen laten liggen in een voor publiek toegankelijk gebied. Weliswaar zijn dierenkadavers ecologisch van belang, maar de confrontatie van een 'onvoorbereid' publiek met ontbindende kadavers kan voor een imago-probleem zorgen en zodoende het draagvlak voor natuurontwikkeling ondermijnen (Tramper 1999, p. 21). De zorg om het imago leidt ons echter af van waar het werkelijk om zou moeten gaan: vanuit een kritisch wildernisverlangen zijn dergelijke 'onverwachte' morele shocks juist wezenlijk voor echte wildheid, *omdat* ze ons ermee confronteren dat onze moraal niet vanzelf spreekt. In de recente publicatie *Dood doet leven* (Lardinois 2005) wordt gepleit voor het aangaan van deze confrontatie. Omgevingspsychologe Agnes van den Berg beschrijft hierin hoe mensen reageren wanneer ze samen op pad gaan met een gebiedsbeheerder en daarbij op een dierenkadaver stoten. Wat begint als walging kan overgaan in fascinatie, zodra de ecologische kennis van mensen toeneemt. Er gaat een zekere geruststellende werking uit van de kennis dat het in de natuur 'heel normaal is' dat dieren massaal sterven van de honger. Maar tegelijkertijd verdwijnt de walging niet helemaal. De fascinatie voor het α -morele van de natuur lijkt een extra een motief voor natuurbehoud te zijn.

Wanneer onze fascinatie voor de nieuwe wildernissen inderdaad kan worden herleid tot een verlangen

naar 'oorden van onthouding' en 'waan-zinnige oases', dan moeten dergelijke wildernissen in staat worden gesteld om ons morele voorverstaan te shockeren. Wildernis wordt (minstens ook) gewild omdat het ons morele denkkader relateert en ont-wricht; we zijn juist in wildheid geïnteresseerd als iets dat authentiek is, dat voorafgaat aan elk menselijk normeren en zich aan elke morele norm onttrekt, en als zodanig onze morele orde relateert. Ons verlangen naar wildheid is een verlangen naar weerstand.

We zoeken in de nieuwe natuur een confrontatie met de grenzen van de menselijke maat. De nieuwe natuur herinnert ons eraan dat onze maatschappelijke en morele ordeningen een moment van contingentie bezitten en in die zin een willekeurige inperking van de natuurlijke veelheid aan mogelijkheden behelzen. We zoeken in de 'nieuwe natuur' een confrontatie met de mateloosheid en immoraliteit, een plaats voorbij onze morele werkelijkheid, een domein dat voorafgaat aan onze morele ordeningen en dat zich in geen enkele ordening laat vangen. De wildernis toont de begrenzing van onze eigen contingente ordeningen en in de wildernis verschijnt ons morele oordelen als arbitrair en ongepast. Daarom zal de bio-ethiek een zekere kritische distantie moeten blijven bewaren ten opzichte van de vraag naar ethische oplossingen. Wildheid vraagt niet om ethische richtlijnen maar om morele zelfmatiging en ethische terughoudendheid.

Dr. Martin Drenthen is verbonden aan de afdeling Filosofie en Wetenschapsstudies, Faculteit Natuurwetenschappen, Wiskunde en Informatica, Radboud Universiteit Nijmegen

Literatuur

- Drenthen, M. (2003) *Grenzen aan wildheid. Wildernisverlangen en de betekenis van Nietzsches moraal-critiek voor de actuele milieu-ethiek*. Budel: Damon.
- Keulartz, J., Belt, H. van den, Gremmen, B., Klaver, I., Korthals M. (1998) *Goede tijden, slechte tijden; ethiek rondom grote grazers*. Vakgroep Toegepaste Filosofie, Universiteit Wageningen.
- Lardinois, R. (Red.; 2005), *Dood doet leven; de natuur van dode dieren*. Utrecht: KNNV.
- Ministerie LNV (2000) *Leidraad grote grazers*. Den Haag: Ministerie LNV.
- Tramper, R. (1999) *Ethische richtlijnen; Richtlijnen voor het omgaan met zelfstandig levende dieren in de terreinen van Staatsbosbeheer*. Driebergen: Staatsbosbeheer.

Thema Wildheid

De waarde van wild

Jac. Swart

“Een dier is een dier” antwoordde de onderzoeker in onze dierexperimentencommissie (DEC) toen men hem vroeg of hij zijn onderzoeksvraag waarin wilde dieren betrokken waren, ook met gefokte dieren kon beantwoorden. De vraag was in de DEC opgekomen omdat een aantal DEC-leden een ongemakkelijk gevoel had bij proeven met wilde dieren. Ik was toen nog niet zo lang lid van de DEC, maar vanaf dat moment is de vraag in hoeverre de morele afweging van proeven met wilde dieren verschilt met die van gefokte dieren, mij gaan bezighouden, niet in de laatste plaats omdat ik, ooit opgeleid als dierecoloog, het wilde dier juist om zijn wildheid waardeerde. De majestueuze verschijning van roofdieren en roofvogels, de complexe afhankelijkheidsrelaties in de ecologische netwerken die soms de aardbol omspannen, en de macht van de kleine mier om heuvels op te werpen, fascineerden mij. Die waardering was echter sterk esthetisch van aard. Zij gold ook wilde niet-dierlijke levensvormen, zoals de reusachtige Amerikaanse *redwoods* of de prachtig gevormde microscopische kiezelwieren. De vraag die ik in dit essay wil opwerpen is of wildheid van een dier wellicht zelf een moreel criterium is.

Ecologisch onderzoek met wilde dieren

Terugkomend op de kwestie in de bovengenoemde DEC: er zijn mijns inziens inderdaad redenen om aan gedomesticeerde dieren de voorkeur te geven (Swart, 2004). Dierexperimentele ingrepen die voor een gefokt dier nauwelijks tot ongerief zullen leiden, kunnen voor een wild dier desastreus uitpakken. Zo zal een kleurmerk aangebracht op de vacht van gefokte en dus gehouden dieren meestal geen of nauwelijks effect hebben, maar kan het bij dieren in het wild de kans op predatie verhogen of de integriteit van de vacht, en dus haar beschermende functie, aantasten. Een ander verschil is dat de variatie onder wilde dieren over het algemeen groter is dan onder gedomesticeerde dieren en bijgevolg moet de steekproef groter zijn (alle andere factoren als gelijk beschouwend). Ook de positie en de rol van de onderzoeker verschilt. Indien een dierproef met wilde dieren vereist dat het dier in zijn eigen habitat blijft, dan is de controle over dat dier minder groot. Een wild dier in zo'n veldexperiment kan bij onaantoonbaar lijden niet altijd gemakkelijk uit de proef worden genomen, zoals bij labproeven wel mogelijk is. Verder mogen we verwachten dat de proefdierkundige kennis van gangbare laboratoriumdieren zoals de rat en de muis over het algemeen groter is dan van wilde dieren. Het aantal deskundigen dat zich met een specifieke wilde soort bezighoudt is immers veel kleiner dan bij laboratoriumdieren. Deze factoren maken dat een labproef met gedomesticeerde dieren als een verfijningsalternatief kan worden beschouwd voor proeven met wilde dieren, gegeven de conditie dat de onderzoeksvraag daarmee in voldoende mate kan worden beantwoord. Toch zijn dit geen fundamentele verschillen. Wilde dieren scoren weliswaar op een aantal parameters (effecten op het dier, vereiste steekproefgrootte, mogelijkheden tot controle, proefdierkundige kennis) anders dan gedomesticeerde dieren, maar het zijn wel dezelfde parameters als bij een proef met gedomesticeerde dieren. De vraag of en waarom wildheid zelf telt in een morele afweging, is daarmee niet beantwoord. Is wildheid niet gewoon een esthetisch

criterium? Wellicht, maar niet uitsluitend. Zeker niet voor eco-ethici die wildheid waarderen vanuit de waardering voor natuurlijke ecosystemen waar wilde dieren een intrinsiek of kenmerkend onderdeel van uitmaken. Dit antwoord is aantrekkelijk omdat het duidelijk maakt waarom verwilderde katten, stadsduiven of rioolraten misschien wel als wild kunnen worden beschouwd, maar op grond daarvan nog niet moreel gewaardeerd hoeven te worden. In deze eco-centrische benadering wordt wildheid echter als een instrumentele en niet als zelfstandige waarde gezien. Het is het ecosysteem dat moreel wordt gewaardeerd, en niet de wildheid.

Dierethische benaderingen

De benadering van eco-ethici is voor veel dierethici niet acceptabel. Dieren staan volgens hen moreel boven een ecosysteem omdat ecosystemen in tegenstelling tot ('hogere') dieren, geen *sentient beings* zijn. Dit uitgangspunt impliceert tevens dat er geen fundamenteel moreel onderscheid is tussen wilde en gedomesticeerde dieren. Echter, naast *sentience* is ook integriteit een relevant moreel criterium gebleken, met name in het debat over dierproeven en genetische modificatie. Volgens Rutgers (1993) is integriteit “de heelheid en gaafheid van het dier en de evenwichtigheid van het soortspecifieke wezen waarmee het dier zich autonoom kan handhaven in het leefmilieu”. Deze omschrijving van integriteit, met haar nadruk op heelheid, soortspecificiteit en autonomie, lijkt ook van toepassing te zijn op het begrip wildheid. De aantasting daarvan zou dan ook als moreel beladen moeten worden beschouwd.

Toch leidt deze benadering tot vragen. Waarom zouden we aan heelheid, soortspecificiteit of autonomie een zelfstandige morele waarde toekennen? Is een gedomesticeerd dier niet heel, gaaf of soortspecifiek? Waarom zouden we de gereduceerde autonomie van een gedomesticeerd dier niet als een te waarderen afhankelijkheidsrelatie kunnen waarderen? Is het dan toch de esthetische waarde die bij het waarderen van wildheid de grondtoon voert? Dat laatste hoeft een ethische waardering niet in de

weg te staan. Men kan immers betogen dat het schone een intrinsieke waarde heeft en dat de aantasting daarvan een ethische rechtvaardiging behoeft. Ook vanuit een consequentialistische redenering kan men betogen dat schoonheid als een niet-morele intrinsieke waarde, een rol speelt in de morele afweging omdat het bijdraagt aan het geaccumuleerde nut voor de betrokkenen. Toch wordt met deze redenering geen recht gedaan aan de deontologische intuïtie dat wildheid een zelfstandige morele waarde zou kunnen zijn.

Een contextuele benadering

Misschien moeten we het begrip wildheid eerst nader onderzoeken. Hierboven gaf ik aan dat voor ecologen en eco-ethici het wilde dier een instrumentele rol heeft in het functioneren van ecosystemen. We kunnen dat verband ook omkeren: een functionerend ecosysteem heeft een instrumentele betekenis voor een wild dier. Anders gezegd, een wild dier kan alleen als zodanig functioneren als het een ecosysteem tot zijn beschikking heeft. Deze benadering sluit aan bij moderne inzichten omtrent domesticatie: domesticatie is een proces waarbij een dier voor zijn voortbestaan (foeragering, reproductie, etc.) afhankelijk wordt van humane systemen ten koste van zijn afhankelijkheid van natuurlijke ecosystemen. Fysiologische en anatomische kenmerken van domesticatie zijn symptomatisch en in wezen secundair. Zij ontstaan en kunnen blijven bestaan omdat de integratie in het humane systeem het evolutionaire proces van eliminatie en selectie van eigenschappen anders aanstuurt. Dit inzicht heeft een belangrijke consequentie: wilde en gedomesticeerde dieren verschillen door omgevingen waarvan zij afhankelijk zijn. Het zijn relationele verschillen: wilde dieren zijn afhankelijk van natuurlijke ecosystemen, gedomesticeerde dieren zijn afhankelijk van humane systemen. Inderdaad, een dier is een dier maar de context verandert. Deze benadering maakt het mogelijk de waardering van wilde en gedomesticeerde dieren gelijkwaardig te benaderen. Indien we een dier een morele positie toekennen (om welke reden dan ook) en daarom beschermwaardig vinden, dan dienen we zorg te verlenen aan de relatie met de omgeving waarvan het dier afhankelijk is. Gedomesticeerde dieren kenmerken zich door een historisch gegroeide (en vervolgens biologisch verankerde) relatie met de menselijke gemeenschap. Zij hebben daarom recht op onze zorg. Het is niet alleen wreed een hond bij het naderen van een vakantie in een bos achter te laten, het getuigt ook van weinig respect voor het dier als lid van de menselijke (gemengde) gemeenschap. Gedomesticeerde dieren hebben recht op menselijke zorg omdat zij in een door mensen teweeggebrachte afhankelijkheidsrelatie tot hen staan. Elders heb ik dit specifieke zorg genoemd omdat

deze zorg specifiek op het dier is toegesneden (Swart, 2005). Specifieke zorg past niet of in beperkte mate bij wilde dieren. Zij leven in een ander-soortige omgeving: de natuur of wildernis. De zorg die we deze dieren vanuit bovengenoemde gelijkwaardigheid dienen te doen toekomen is daarom niet minder maar anders van aard, namelijk de zorg voor het ecosysteem waarvan zij afhankelijk zijn. Dit heb ik non-specifieke zorg genoemd omdat zij niet is afgestemd op de behoeften van het individuele dier, zoals bij gedomesticeerde dieren, maar op meer algemene behoeften die aan de soort of de populatie verbonden zijn. Non-specifieke zorg is meestal gericht op natuurbeschermingsmaatregelen en betreft de instandhouding van het ecosysteem of de condities voor de populatie.

Het onderscheid tussen specifieke en non-specifieke zorg moet echter op twee punten worden gerelativeerd. Ook voor wilde dieren kan specifieke zorg gewenst zijn. Een dier dat in nood verkeert, bijvoorbeeld als het in het ijs vast komt te zitten, zouden we te hulp kunnen snellen. Dat zijn echter incidentele en geen structurele vormen van specifieke zorg. Andersom geldt voor gedomesticeerde dieren dat zij recht kunnen doen gelden op non-specifieke zorg; zorg die vorm wordt gegeven op grond van hun biologische soortkenmerken. We vinden dit terug in de wettelijk voorgeschreven eisen t.a.v. huisvesting van vee en proefdieren. Een tweede relativering is het onderscheid tussen wild en gedomesticeerd. Dat verschil is niet absoluut maar gradueel (zie o.a. Klaver et al., 2002). De dieren die we in Nederland wild noemen, zijn in verhouding tot de wilde dieren op bijvoorbeeld de Afrikaanse steppen of in de oceaan, tamelijk gedomesticeerd. We kennen nogal wat tussenvormen: geïntroduceerde dieren, verwilderde dieren, cultuurvolgers. Zij worden bijgevoerd (zwijnen), ze worden bejaagd omdat natuurlijk predatoren ontbreken (ganzen) of omdat ze zelf een ongewenste predator zijn (vossen). Dientengevolge is de verhouding tussen specifieke en non-specifieke zorg voor dieren die zich in het intermediaire gebied van wild en gedomesticeerd bevinden ook intermediair van aard.

Conclusie

In deze zoektocht naar de morele grond van wildheid is het niet wildheid *sec* maar wildheid als indicator van een afhankelijkheidsrelatie, namelijk die tussen het wilde dier en de wildernis (in al haar gradaties), centraal komen te staan. Aantasting van de wildheid van een dier (bijvoorbeeld in een dierproef) door het in een kooi te plaatsen of zijn actieradius of leefgebied te beperken is daarom moreel beladen. Mijn benadering geeft niet aan waarom een dier (wild of gedomesticeerd) een morele status heeft. Dat is hier een vooronderstelling. Vele andere auteurs hebben hiervoor motieven, redenen en theorie-

en aangedragen, zoals het vermogen tot lijden, de intrinsieke waarde of omdat het dier een *subject of life* zou zijn. In mijn visie verschillen wilde en gedomesticeerde dieren niet fundamenteel op deze parameters, maar verschillen de contexten van deze dieren. Met deze contextuele benadering worden tegenstellingen tussen eco-ethici, die het ecosysteem als moreel bovengeschikt ten opzichte van dieren beschouwen, en dier-ethici die het tegenovergestelde beweren, ten dele opgeheven. Immers, het wilde dier is hier conform het standpunt van dierethici het startpunt van een morele consideratie, maar leidt uiteindelijk tot conclusies die ook eco-ethici moeten aanspreken, namelijk de bescherming van ecosystemen en natuurlijke populaties.

Dr. Jac. Swart is werkzaam bij de Science & Society Group, Biologisch Centrum, Rijksuniversiteit Groningen

Literatuur

- Klaver, I., Keulartz, J., Belt, H. van den, Gremmen, B. (2002) Born to be Wild: A Pluralistic Ethics Concerning Introduced Large Herbivores in the Netherlands. *Environmental Ethics*, 24 (Spring), 3-21.
- Rutgers L.J.E. (1993) 'Het wel en wee der dieren. Ethiek en diergeneeskundig handelen. Proefschrift Universiteit van Utrecht.
- Swart, J.A.A. (2004) 'The wild animal as a research animal. *Journal of Agricultural and Environmental Ethics*, 17, 2, 181-197.
- Swart, J.A.A. (2005) Care for the wild. Dealing with a pluralistic practice. *Environmental Values*, 14, 2, 251-263.

Thema Wildheid

Een tikkeltje te wild, amigo?

Jan Vorstenbosch

De morele relevantie van respect voor wildheid is in de dierethiek verwelkomd als een zinvolle aanvulling op het bestaande welzijns- en integriteitsrepertoire. Echter, er blijven nog vele vragen onbeantwoord. Bovendien, wat betekent wildheid voor de humane bio-ethiek? Jan Vorstenbosch doet een enigszins wilde poging om die betekenis te duiden.

Van verschillende kanten is het afgelopen decennium betoogd dat de ethiek toe is aan een ruimer, dikker en veelzijdiger vocabulaire dan dat van rechten en plichten, regels en principes. Ik denk aan: de revival van de deugdethiek; de ontwikkeling van een hermeneutisch-pragmatische ethiek; de roep om de ethiek meer descriptief, meer etnografisch, en meer empirisch te maken, door te kijken naar de contexten en de keuzes, de voorwaarden waaronder en de redenen waarom, binnen praktijken, normgeladen routes worden ontwikkeld en ingeslagen. Al deze methodische voorstellen kunnen in het kader van bovengenoemde conceptuele heroriëntatie worden gelezen. Niet alleen oordelen over wat mag en moet zouden moreel-normatief zijn, maar ook oordelen dat iets (of iemand?) te klein, te lang, te hoog of te onhandig, of te ondemocratisch, of seksistisch is, zouden dat zijn. (Seksistisch is trouwens een slecht voorbeeld, want het laat geen positieve overmaat toe: iemand kan niet te seksistisch of te weinig seksistisch zijn - alsof er een acceptabele of ideale vorm van seksisme zou bestaan. Maar iemand kan wel erg seksistisch zijn, of een beetje...)

Tegen deze achtergrond, en misschien is het niet helemaal toevallig dat deze inleiding eindigde met een verwijzing naar seksisme, wil ik een paar vluch-

tige opmerkingen maken over het begrip 'wild'. Ze zijn ingegeven door de vraag: zou 'wild' een plekje kunnen veroveren in dat nieuwe vocabulaire van de (bio-)ethiek? Tot nu toe is dat op één plek gebeurd, in de dierethiek. Daar is 'Respect voor wildheid' als principe (dus toch) ontwikkeld in het denken, dat, 'getenderd' door de natuurliefhebbers bij de beleidsafdeling 'Natuur' van (destijds) LNV, werd ontwikkeld over hoe we om moeten gaan met de dieren die we in ons kleine landje willen de-domesticeren. Dat doen we door ze in een ruimhartig verleend reservaat uit te zetten, en te kijken hoe ze het er als populatie vanaf brengen op de weg terug naar hun diepere, natuurlijkere, authentiekere inborst - zulks ook in barre tijden, waarin allicht een paar zwakkere broeders en zusters het loodje leggen. Bij uitbreiding gaat het dan ook om onze houding tegenover de 'echt' wilde dieren, al kost het moeite om bij egeltjes, konijnen, laat staan vlinders en torren, aan wilde dieren te denken. Vossen, daar schijnen er te veel van te zijn in sommige gebieden, en die zijn echt wel een beetje wild, roofdieren - weet-u-wel - en ze 'houden' heel erg van onze tamme kippen. En, o ja, er waren ook nog de nertsen die volgens sommigen wel en volgens anderen weer niet konden aarden onder menselijk beheer: misschien kon hun welzijn er wel mee door, maar er bleef toch iets van de roof-

zuchtige natuur knagen. En wat te doen met de 'verwilderde' katten, of met de jacht op wild? Nee, in de dierethiek hebben we nog wel even werk om de schakeringen van 'wild' onder controle te krijgen, om nog maar niet te spreken van de ethische implicaties van deze conceptualisering. Voor wie op dit stevige bot van de ethiek verder wil kluiven: hij of zij leze Martin Drenthen's proefschrift, waarin Nietzsches idee van wildheid zorgvuldig wordt geëxpliciteerd in een discussie met andere posities in de dier- en natuurethiek.

Hoe zit het in de humane ethiek? Kunnen we daar toepassingen van het begrip wild vinden die iets toevoegen aan onze morele beoordelingskaders? Of is het pleit hier al beslecht voor de discussie begonnen is? Wilde feestjes, wilde stakingen, een wilde meid, de dakloze die een verwilderde indruk maakt, een wilde achtervolging door de politie. (Kort bericht in de krant: 'Politie verplicht zich tot maximumsnelheid van 160 km, in het licht van de jaarlijks 400, min of meer ernstige, ongelukken waar agenten bij betrokken zijn'.) Een paar concessies zijn er ook: de wildebras vertedert – tot ie een jaar of 12 is. En er is – of liever was – de 'goede wilde', die ons, en dan vooral de zedelijk verdorvenen en de decadenten, de spiegel van de natuur voorhield, althans: het waren 18e-eeuwse westerse filosofen die voor hem de spiegel vasthielden, want juist het reflectieloze was een van de deugden van de goede wilde. (Rousseau: 'L'homme qui médite, est un animal de-pravé'.)

Heden ten dage is de connotatie van wild toch vooral die van het exces, het buitensporige, het ongecontroleerde, het impulsieve, de transgressie, kortom alles waar de moraal en de ethiek afstand van nemen, of ze nu vooruitblikkend en consequent-alistisch-prudent zijn, dan wel terugblikkend en deontologisch-contractualistisch-gewetensvol. Wild staat voor alles wat de moraal of de ethiek probeert te normeren, te beteugelen, in te dammen, te beschaven, te domesticeren. Alleen als men, bij voorkeur via Nietzsche, het vitalistische spoor terugvolgt naar zijn Dionysische wortels, naar de oorsprong van het spel, het feest, de dans, en – gevaarlijker nog – de oorlog, die vader van zoveel dingen, verruimt de blik zich wellicht enigszins.

Men kan natuurlijk ook aan de andere kant van de tijdslijn beginnen, in de actualiteit, en vragen wat er zo goed, mooi en vreugdevol is aan het tegendeel van wildheid: aan tamheid, tevredenheid, gebon-

denheid, controle, procedures, commissies, kortom aan alles wat wij, dat wil zeggen de als burgers verzamelde burgerlijkheid, de afgelopen 200 jaar, pakweg sinds de Verlichting, aan kaders hebben ontwikkeld om onze meestentijds nogal gezappige (gezappige) welvaart te ontwikkelen, te vermeerderen, te behouden en te verdelen – dat laatste, verdelen, misschien nog het minst.

Als we deze boude stap in het gevaarlijke terrein, het drijfzand, dat tam van wild scheidt, hebben gezet, dan zitten we midden in een cultuurfilosofisch, misschien algemeen-ethisch debat, dat toch een stuk verwijderd is van de toch vaak wat stille – moet ik zeggen: geprofessionaliseerde? – vijver van de mainstreamethiek. Susan Wolf heeft in 'Heroes and Saints' een hengel uitgeworpen in deze vijver: de stille vijver van de moraal waarin, volgens haar met kwalijke gevolgen, alle werkelijk morele wezens zouden moeten worden ondergedompeld als het aan de ethiek lag. Het is een vijver waarin geen rimpeltje het ideale rijk van wezens die als enige een doel op zichzelf zijn, zou verstoren.

Het is allemaal nogal gechargeerd van mevrouw Wolf (What's in a name?), en erg onheus tegenover de ethici, tenslotte ook mensen van vlees en bloed, intelligente, nadenkende stervelingen die, vaak nilens willens, met een moeilijke missie zijn opgezadeld door een maatschappij die zichzelf in de toekomst heeft gekatapulteerd. Stiekem hoopt die maatschappij dat er ergens in het koren een vanger staat, de ethicus dus, voor als ze met een plof dreigt neer te komen. Laten we maar hopen dat de maatschappij mans, of beter nog vrouws, genoeg is om zelf voor een zachte landing te zorgen. Er is immers meer kans dat de ethicus die het vangen serieus neemt verpletterd wordt, dan dat de maatschappij opgevangen wordt.

Voor een Nieuwsbrief over bio-ethiek bevat deze overweging wel erg weinig bio-ethische inhoud in de gearriveerde zin van het woord, maar misschien valt er toch een conclusie uit te distilleren. Bio betekent immers leven, en het is misschien de specifieke taak van een ethische reflectie over wildheid om de bio-ethiek weer in contact te brengen met ALLE betekenissen van het woord leven, en misschien ook wel met het leven zelf.

Dr. Jan Vorstenbosch is verbonden aan het Ethiek Instituut, Universiteit Utrecht

Thema Wildheid

De waarde van een onzichtbaar konijn

Léon Ripmeester

In dit artikel beschrijft Leon Ripmeester hoe de Dierenbescherming de inheemse in het wild levende dieren ziet in termen van hun 'waarde', en welke andere omgangsvormen en visies hierover in onze samenleving bestaan.

De Dierenbescherming geeft volgens haar missie 'inhoud en betekenis aan het geweten van de samenleving als het gaat om de relatie tussen mens en dier'. Daarbij gaat de Dierenbescherming uit van de eigen, intrinsieke waarde van het dier, los van de nutswaarde die het dier voor mensen kan bezitten. Het gaat de Dierenbescherming dan ook om de gezondheid, het welzijn en de integriteit van het individuele dier. Dit vormt dan ook datgene wat beschermd dient te worden. De Dierenbescherming komt op voor het individuele dier, en niet in de eerste plaats voor diersoorten of ecosystemen, zoals de meeste andere natuur- en dierenbeschermingsorganisaties doen.

Het idee dat de mens verantwoordelijkheid draagt voor het (individuele) dier wordt in onze samenleving algemeen erkend en is terug te vinden in de relevante wetgeving. De Dierenbescherming gaat bij het omgaan en samenleven met dieren uit van een bio-centrische grondhouding, waarbij al het leven als principieel waardevol wordt beschouwd. Elke diersoort heeft daarbij een eigen aard, en elk dier moet daarom zoveel mogelijk soorteigen gedrag kunnen vertonen. Deze grondhouding verbreedt de cirkel van wezens die moreel van belang zijn omwille van zichzelf, tot meer dan alleen mensen. Waar dierlijke en menselijke belangen met elkaar botsen moet er zorgvuldig worden afgewogen en rekening gehouden met de waarde van het individuele dier. Het mag duidelijk zijn dat de Dierenbescherming een attitude waarbij dieren 'dingen' zijn vanuit een antropocentrische d.w.z. op de mens gerichte grondhouding, afwijst.

Bij dieren met een eigenaar is uitgaande van het bovenstaande redelijk duidelijk hoe men zich concreet zou moeten gedragen. Huisdieren moeten goed verzorgd worden en met respect worden behandeld. Landbouwhuisdieren moeten gehouden worden onder omstandigheden die zo veel mogelijk recht doen aan hun natuurlijke gedrag. Ofwel, het respectvol omgaan met gehouden dieren is in de praktijk te vertalen naar een concreet handelingsperspectief, met duidelijke (omgangs)normen en richtlijnen voor gedrag. Het helpt daarbij dat huisdieren

als hond, kat en konijn vaak dermate 'vermenselijkt' worden dat mensen ze als vanzelf als waardevol, soms zelfs als een echt 'familielid' gaan beschouwen en behandelen. Maar hoe zit dit met in het wild levende dieren, die per definitie geen eigenaar hebben, en die ook volgens de wet aan niemand toebehooren? Ze vormen namelijk een juridische restcategorie, de zogeheten 'res nullis', waartoe bijvoorbeeld ook het straatvuil en de fietsen in de gracht behoren.

Uitheimse fauna

Voor wat betreft uitheimse 'wilde beesten' uit de 'wildernis' bestaat de waardering vaak uit het exotische, bijna spannende gevoel dat ze bij ons losmaken, zeker bij grote roofdieren of dieren die door hun uiterlijk (giraffe) of omvang (olifant) een zeker respect of bewondering afdwingen. Het overwinnen van dit wilde, buitensporige en exotische wordt dan vaak het doel bij de omgang met hen. Vandaar dat vanaf de 19^e eeuw veel van deze dieren werden verscheept naar Europese dierentuinen of in het circus hun kunstjes moesten gaan vertonen om een verwonderd publiek te laten zien dat ze onderworpen waren. Deze feitelijk anachronistische praktijken duren tot de dag van vandaag voort. Hedendaagse varianten zijn het particuliere bezit van exotische dieren als slangen en spinnen en de levendige handel in het materiaal van deze dieren. Vanachter de televisie kan iedereen documentaires zien waarbij deze dieren ons al hun gedrag tonen, met de nadruk op de meer dramatische elementen als onderlinge gevechten, jagen op prooidieren, geboorte en sterven. Hiermee worden ze dicht bij onze eigen belewingswereld en levenservaringen gebracht. Kortom, uitheems wild waarderen we omdat we het hetzij overwonnen hebben, hetzij anderszins van kunnen genieten, op een door onszelf te bepalen moment, dichtbij en onbereikbaar ver tegelijk.

Onze eigen fauna

Dan is er de inheemse, meer 'alledaagse' fauna. Wat de Dierenbescherming betreft hebben ook deze dieren ontegenzeggelijk een intrinsieke waarde. Dit betekent dat ze zoveel mogelijk met rust gelaten moeten worden om in hun habitat hun eigen leven te

leiden zonder onnodig verstoren en ingrijpen door de mens. Ook het lijden en sterven dat daarbij hoort accepteren we en zien we als een recht van het wilde dier. Om het scherp te stellen: het feit dat een dier zonder enige verstoring, en misschien zelfs zonder ooit in contact geweest te zijn met een mens, zijn eigen leven heeft kunnen leiden, is voor ons waardevol op zich, juist omdat daardoor het soorteigen gedrag van het dier optimaal tot uitdrukking is gekomen, en dat is wat wij als Dierenbescherming beogen. Een konijn dat ergens in een afgelegen duinpan leeft en sterft en nooit contact heeft gehad met mensen, en in dat opzicht dus 'onzichtbaar' voor ons is gebleven, is dan ook veel eerder ons ideaal dan een teleurstelling.

Voor veel mensen is het feit dat het zelfstandig leven van een dier een waarde heeft voor en op zichzelf, onvoldoende of ronduit onbevredigend. Er is in onze samenleving een sterke neiging om onze fauna op allerlei manieren alsnog een bepaalde nutswaarde te geven. Deze behoefte laat zich illustreren door de term 'wild' op zich, die vaak gebruikt wordt als synoniem voor onze fauna. Het woord 'wild' refereert namelijk aan op zijn minst gedeeltelijk negatieve associaties, als ongetemd, oncontroleerbaar, onvoorspelbaar, onbeheerst. Er spreekt een mogelijke verstoring en bedreiging uit voor alles wat wél geordend en gevestigd is, en dat is in ons dichtgeregelde landje vrijwel alles. Deze meer negatieve associaties met wild overheersen in het algemeen de associaties van ongereptheid, zuiverheid en bewonderenswaardigheid die bijvoorbeeld doorklinken in de visie van de Dierenbescherming.

Menselijke belangen

In de eerste plaats kunnen de belangen van het individuele wilde dier voor sommige mensen (extra) betekenis krijgen door deze af te zetten tegen menselijke belangen. Een bekend voorbeeld is de plezierjacht (in de wet eufemistisch 'jacht voor benutting' genaamd). De diersoorten die in de wetgeving als (jacht)wild zijn aangeduid belanden daarmee automatisch in een soort eigen buitencategorie, waarin ze vogelvrij verklaard zijn. Bij de jacht mogen ze in het 'jachtspel' als tegenstander worden opgespoord, nagejaagd en gedood. Hun dode lichamen dienen als jachtbuit en krijgen vaak zelfs een economische waarde als consumptievlies. Het spelelement van de jacht en de rol van de dieren daarin wordt treffend geïllustreerd door het feit dat het Engelse woord voor jachtwild 'game' is, ofwel 'spel'. Het mag duidelijk zijn dat de Dierenbescherming deze vorm om 'waarde' te geven aan in het wild levende dieren verwerpt en onacceptabel vindt.

In het wild levende dieren kunnen schade veroorzaken aan menselijke belangen, bijvoorbeeld bij scha-

de aan landbouwgewassen. De wet voorziet in mogelijkheden om ze dan te verjagen en/of te doden. Het dier wordt dan dus gewogen ten opzichte van de economische schade die het veroorzaakt. Sterker nog, tegenwoordig kan overgegaan worden tot schadebestrijding op grond van, niet te objectiveren, ervaren overlast. Een dansende beer in het circus wordt blijkbaar door veel mensen als minder schokkend ervaren dan een vogelpoepje op de voorruit van de eigen auto of een mol op het gazon. Zodra de in het wild levende dieren zich in onze leefomgeving aan ons openbaren kunnen we dat blijkbaar niet goed duiden, en wordt dit al snel gezien als overlast of zelfs als iets engs. Een stadsduif laat zich minder gemakkelijk wegzappen dan de jagende leeuw op het tv-scherm.

Het individu als onderdeel van een soort

Een andere invalshoek om in het wild levende dieren een duidelijker plek en waardering te geven is door het individuele dier op de achtergrond te plaatsen en waarde toe te kennen aan de soort of populatie als geheel. Soorten zijn immers beter in kaart te brengen, beter zichtbaar en... beter beheersbaar voor de mens. Zeldzame dieren krijgen dan een hogere waardering en ook een betere wettelijke bescherming dan alledaagse soorten. Ook het overheidsbeleid is steeds meer gericht op soortenbeleid en biodiversiteit. Hoewel uit deze benadering ook een positieve waardering voor de dieren spreekt, zijn er zeker ook negatieve kanten aan, zeker als men uit het oog verliest dat een populatie zich altijd weer terug laat vertalen naar een verzameling individuen, die onderling heel verschillend kunnen zijn in gedrag en karakter.

Een goed voorbeeld is het beheer van zwijnen-, reeën- en edelhertenpopulaties in ons land. Net zoals wegen, bossen en het gecultiveerde land, worden deze soorten hier structureel beheerd. Dit gebeurt door wildbeheereenheden op basis van een wildbeheerplan. Voor deze wildbeheereenheden (samenwerkingsverbanden van lokale jagers) is het beheren van diersoorten een bezigheid die ontegenzeggelijk ook de spelelementen bevat van de plezierjacht. Het is voor een wildbeheerder nog steeds prestigieuzer om een krachtige mannelijke reebok te schieten dan een reeget, terwijl dit laatste in het kader van populatiebeheer juist effectiever zou zijn. Het huidige populatiebeheer is de Dierenbescherming dan ook een doorn in het oog.

Uitgaande van soorten en biodiversiteit is er ook een tendens om steeds meer 'nieuwe' diersoorten te (her)introduceren in onze natuur, zoals bevers, en nieuw gefokte rassen als het Heckrund, de Schotse hooglander en het Konikpaard. Voor de Dierenbescherming is biodiversiteit echter geen doel op zich.

Herintroductie brengt vaak nadelen met zich mee voor de individuele dieren en zou alleen moeten worden toegepast als dit ten opzichte van het individuele dier verantwoord is, en als het een duidelijke meerwaarde heeft in het ecosysteem. Overigens, ook het ten koste van alles willen behouden van soorten, zoals de kansloze korenwolf in Limburg of de door landschapsveranderingen teruglopende weidevogelsoorten in ons land, is voor de Dierenbescherming geen doel op zich en in beginsel zelfs onwenselijk.

Hulp

De Dierenbescherming vindt dat lijden en sterven van in het wild levende dieren onderdeel zijn van hun eigenwaarde, die gerespecteerd moet worden. Hulp bieden aan in het wild levende dieren in nood is alleen acceptabel als dit gebeurt als de mens in een incidenteel, individueel geval wordt geconfronteerd met een lijdend dier, en dan met name als hieraan menselijk handelen ten grondslag ligt (deze zorgplicht staat overigens ook in de wet). Denk aan een aanrijding met een ree of een met stookolie besmeurde vogel. Het is ontegenzeggelijk zo dat de confrontatie met een lijdend dier de waardering voor dit dier verandert. De confrontatie met het lijden van een dier doet de grenzen tussen het wilde dier en de mens vervagen. In het lijdende dier wordt een medeschepsel herkend dat geholpen dient te worden. Geholpen door bijvoorbeeld een dierenambulance of opgevangen in een dierenopvangcentrum (denk aan de kleinschalige egel- of konijnenopvangcentra, zoals die overal in het land te vinden zijn) is het wilde dier in de eerste plaats weer onderworpen aan menselijke zorg en voor het overleven afhankelijk van menselijke keuzes en handelen. Het is in deze hoedanigheid van hulpbehoevend dier dat een wild dier voor de mens concreet weer een individu wordt, dat gevoelsmatig het meest in de buurt komt van en gewaardeerd kan worden als een huisdier. Hoewel het begrijpelijk is dat mensen de drang tot hulpverlening voelen, vindt de Dierenbescherming dat uitermate terughoudend moet worden omgegaan met de hulp aan en opvang van in het wild levende dieren.

Deze moet voldoen aan strenge kwaliteitseisen, waarbij het bijzondere karakter van in het wild levende dieren het uitgangspunt vormt. De opvang moet bijvoorbeeld gericht zijn op het zo spoedig mogelijk terugplaatsen van het dier in de natuur.

Slot

In dit artikel heb ik uiteengezet hoe de Dierenbescherming de relatie tussen mens en dier ziet en hoe deze visie toegepast kan worden op in het wild levende dieren. Blijkbaar kijken veel mensen anders aan tegen uitheemse, exotische fauna dan tegen de ons omringende dieren in de natuur. Ik heb uiteengezet dat in de Nederlandse praktijk de waardering voor het individuele dier, die voor de Dierenbescherming het uitgangspunt vormt, voor veel mensen niet voldoende of te abstract is. Op allerlei wijzen wordt de waarde van in het wild levende dieren dan ook nader geconcretiseerd, waardoor het alsnog een soort nutswaarde krijgt. Dat kan door het dier een spelelement toe te kennen (plezierjacht) of af te zetten tegen economische belangen (schadebestrijding). Vaak wordt het individuele dier geplaatst binnen een referentiekader waarin het denken in soorten het uitgangspunt vormt (populatiebeheer, biodiversiteit, herintroductie, soortbescherming). Tot slot heb ik enkele woorden gewijd aan de bijzondere waardering en zorg die er is voor het hulpbehoevende wilde dier.

Voor de Dierenbescherming blijft echter de eigen waarde van het individuele dier het uitgangspunt. Achter termen als soortenrijkdom, populatiebeheer en schadesoort gaan individuen schuil die op zichzelf meer zouden moeten worden gewaardeerd en geaccepteerd. Als we als samenleving het denken in soorten niet meer terug kunnen vertalen naar het individu, dan is dat ethisch gezien afkeurenswaardig. Juist in de omgang met het individuele dier en de waardering die we voor hem kunnen opbrengen kunnen we laten zien wat we zelf waard zijn.

Leon Ripmeester is beleidsmedewerker bij de Dierenbescherming

Column

Ethiek op straat: Veel tijgers

Monique Janssens

Monique Janssens is zelfstandig tekstschrijver en communicatieadviseur. Sinds ze in deeltijd aan de masteropleiding Applied Ethics is begonnen ziet ze overal ethische kwesties.

“Veel tijgers staan op het punt voor altijd van de aardbodem te verdwijnen.” Het is een van de laatste zinnen uit het radiospotje van het Wereld Natuur Fonds. Elke keer als ik dat spotje hoor, blijft die zin een tijdje aan mijn gedachten knagen. Ik probeer gewoon mijn werk te doen, maar steeds weer komt dat zinnetje terug: “Veel tijgers staan op het punt voor altijd van de aardbodem te verdwijnen.” Dat is niet vanwege twijfel aan de goede zaak, want die draag ik zonder meer een warm hart toe, maar vanwege de semantische onmogelijkheid van de zin en de al dan niet opzettelijk bewerkstelligde spraakverwarring.

Niet alleen veel tijgers, maar eigenlijk alles wat leeft staat op het punt voor altijd van de aardbodem te verdwijnen. Ik ook, al hoop ik nog een aantal jaren te krijgen. Dat is het probleem niet zo. Dat tijgersóórten dreigen te verdwijnen, dát kan eventueel een probleem zijn, maar spreek je dan van veel? Zo heel veel tijgersoorten zijn er nu ook weer niet. Dan zou je ook aantallen moeten noemen: ‘er zijn nog maar vijf tijgersoorten, en daarvan worden er vier met uitsterven bedreigd, zoiets.

In de aanloop van het spotje lijkt het om de tijger als diersoort te gaan, en dat is ook wat we van het WNF verwachten: “Als we nu niets doen kennen we de tijger straks alleen nog maar van plaatjes”, maar de gewraakte zin oogst verwarring. Die dubbelzinnigheid zit ook in het slot van het spotje: “Voor twee euro per maand helpt u om dieren en hun leefomgeving te beschermen.” Dieren beschermen, is dat niet wat de Dierenbescherming doet? De combinatie van die termen suggereert opnieuw dat ook het individu-

ele dier telt voor het WNF. De verwarring is compleet.

Sommige mensen lopen warm voor soortbescherming en het behoud van biodiversiteit. Echter, bij het Wereld Natuur Fonds weten ze maar al te goed dat er ook een heleboel mensen hun zaak steunen omdat ze de betrokken dieren ronduit zielig vinden. Het pandagevoel, zeg maar. Wie niet regelmatig nadenkt over de vraagstukken van dieren- en natuurbescherming weet waarschijnlijk niets van de controverse tussen die twee denkrichtingen, en de ronduit strijdige belangen die daarin een rol spelen. Neem nou dierentuinen met hun geweldige soortbeschermingsprojecten, die maar al te vaak ten koste gaan van het welzijn van de betrokken dieren. De ongelukkigen moeten ervoor uit het wild gevangen worden, verdoofd, vervoerd, in de dierentuinkooi gezet, en een tijd later opnieuw vervoerd om met de perfecte partner in Tokyo te paren.

Natuurlijk ligt de scheiding niet in alle gevallen zo scherp. Charles Taylor beweerde dat het goede voor een ‘species-population’ ligt in het goede voor de individuele dieren die daar deel van uitmaken. Zoals ik al aangaf, dat is lang niet altijd het geval, maar vaak ook wel. Het staat vast dat het WNF met zijn natuurbeschermingsprojecten heel veel goeds voor dieren doet, zeker als we de behoefte van wilde dieren om zo veel mogelijk naar hun natuurlijke aard te leven in acht nemen. Nee, over het WNF geen kwaad woord, behalve dan misschien over de communicatieafdeling. Nee, ook dat niet. Geen andere zin is de laatste tijd zo in mijn hoofd blijven haken...

Algemeen

Bestrijding vrouwelijke genitale verminking in Nederland

Een beleidsadvies van de Commissie VGV en zijn wederwaardigheden

Carla Bal

In nummer 1 van 2005 van deze Nieuwsbrief wijdden we een artikel aan de voorgeschiedenis van dit lang verwachte advies van de Commissie Sanders, oftewel de Commissie Vrouwelijke Genitale Verminking, hierna VGV genoemd. Het verscheen op 23 maart 2005 en bestaat uit drie boeken. Bovendien werd een onderzoeksrapport bijgeleverd dat antwoord probeert te geven op de vraag hoeveel meisjes die in Nederland wonen jaarlijks genitaal verminkt worden. Het antwoord is: wij schatten ongeveer 50. Maar het kunnen er ook meer zijn. Immers de schattingen zijn gebaseerd op waarnemingen van mensen waarvan het waarschijnlijk is dat ze niet zomaar de waarheid en niets dan dat te horen krijgen van de mensen waar het om gaat. Sociaal wenselijke antwoorden liggen voor de hand. Het getal van 50 is dus 'tenminste 50'. Van de drie boeken is er voorts één het eigenlijke beleidsadvies, het tweede is de algemene onderbouwing ervan, en het derde is de specifiek juridische onderbouwing. Het beleidsadvies geeft antwoord op de vraag: Wat kunnen we in Nederland doen om VGV uit te bannen, om de meisjes die het risico lopen te beschermen?

Wat in elk geval NIET kan is een verplichte jaarlijkse controle van meisjes uit risicogroepen. Daar zitten juridisch teveel haken en ogen aan. Artikel 8 van het Europees Verdrag voor de Rechten van de Mens (EVRM) verzet zich hier tegen. Dat beschermt het privé-, familie- en gezinsleven tegen overheidsbemoeienis. Bovendien, als er uitzonderingen op mogelijk zijn, dan moeten die in de wet opgenomen zijn en de gezondheid van grote groepen mensen betreffen bijvoorbeeld ingeval van besmettelijke ziekten.

Voorstel Commissie Sanders

In plaats daarvan stelt de Commissie voor dat in het gebruikelijke vrijwillige onderzoek bij alle kinderen door school- of jeugdartsen, op de drie momenten in de schoolleeftijd, als vanzelfsprekend ook gekeken wordt naar de uitwendige geslachtsorganen, zoals vroeger. Behalve liesbreukjes kan dan genitale verminking bij meisjes geconstateerd worden, maar ook kan de arts letten op andere vormen van kindermishandeling, bijvoorbeeld seksueel misbruik. Immers er worden 50.000 kinderen in ons land per jaar mishandeld, waarvan er 50 jaarlijks overlijden. Er moet een plicht komen voor schoolartsen en andere medische hulpverleners om bij vermoeden van mishandeling dit te melden bij het Advies- en Meldpunt Kindermishandeling, hierna AMK genoemd. De AMK's onderzoeken de gegrondheid van de melding en dienen vervolgens aangifteplicht te hebben. Dan is justitie aan zet. Om vervolging van de verantwoordelijken beter mogelijk te maken, moet de verjaaringstermijn pas ingaan op het moment dat het meisje meerderjarig wordt. Ook is het noodzakelijk dat de Eerste Kamer spoedig instemt met het laten vervallen van het principe van dubbele strafbaarheid. Dat principe vereiste dat ook in het land waar de mishandeling of verminking gepleegd wordt, deze strafbaar zijn. Was dat niet zo, dan konden ouders

straffeloos hun kind laten verminken in het thuisland en vervolgens weer terugkomen.

Als ouders hun kind niet laten onderzoeken, door bijvoorbeeld net op de dag dat de schoolarts er is, hun kind ziek te melden, dan kan huisbezoek volgen. Heeft de huisbezoeker na herhaalde pogingen de indruk dat het allemaal niet goed zit, een 'niet-pluisgevoel', dan kan alsnog een verplicht onderzoek volgen, omdat er dan een vermoeden, een verdenking ontstaat.

De Commissie adviseert ook dat meisjesbesnijdenis als een aparte vorm van mishandeling strafbaar wordt. Er dient een lid toegevoegd te worden aan het wetsartikel in kwestie. Dit zal de ouders onduidelijk maken dat Nederland genitale verminking van meisjes als kindermishandeling beschouwt. Ze kunnen dan niet meer zeggen dat ze niet wisten dat Nederlands recht meisjesbesnijdenis als mishandeling beschouwt.

Naast deze weg tot verbeterde wetshandhaving adviseert de commissie optimalisering van voorlichting aan risicogroepen. Hierbij moeten we ons voorstellen uitleg over de gezondheidsschade en -risico's en over de vraag of de godsdiensten, Christendom, Islam, VGV voorschrijven, wat dus niet het geval is. Verder is er nog een wereld te winnen op het gebied van deskundigheidsbevordering van professionals.

Hoogervorst

Hoe is dit advies door het kabinet opgenomen? In een brief aan de Tweede Kamer (PG/OGZ 2.5594.902) struikelt Hoogervorst over het vrijwillige lichamelijke onderzoek voor elk kind op drie momenten. Hij vindt dat teveel van het goede. Dat je er ook andere vormen van kindermishandeling mee opspoort, daar is hij niet van onder de indruk. Dat

kan beter door vroegsignalering (Ja natuurlijk, maar daar is dat onderzoek toch uitstekend voor?) en het in kaart brengen van risicoprocesen. Wel is hij het eens met de invoering van een verplichte meldcode voor alle relevante beroepsgroepen. De aangifteplicht voor AMK-en vindt de minister vervolgens weer niet goed. Het is wenselijk, niet verplicht, dat de AMK-en aangifte doen, tenzij de belangen van het kind geschaad worden door de aangifte. Als dat zo is, moet dat opgenomen staan in het medisch dossier. De Inspecteur kan dat achteraf toetsen. Tot zover de belangrijkste feiten.

Grondwet overruled door EVRM

Is dit pakket maatregelen nu genoeg om onze verantwoordelijkheid jegens de kinderen die wij gastvrijheid bieden waar te maken? Zijn ze veilig in ons land?

Waarvoor bestaat er eigenlijk een overheid? Hebben wij burgers de overheid niet in het leven geroepen om ons tegen vijandige medeburgers te beschermen? De mens is de mens een wolf, en daarom leveren we een stukje van onze vrijheid in om van het resterende deel onbekommerd want veilig te kunnen genieten. Daarom hebben we een Grondwet die ons, en ook onze zevenjarige medeburgertjes uit Somalië, Egypte, Mali, Soedan, het recht op de onaantastbaarheid van ons lichaam toekent in artikel 11. Vervolgens hebben we echter een Europees Verdrag voor de Rechten van de Mens, dat ons in artikel 8 beschermt tegen pogingen van de overheid om ons te beschermen. En hebben de zevenjarige meisjes geen recht op bescherming van hun privé-leven en hun familie of gezinsleven? Hebben alleen hun ouders dat recht?

Wat ik onderbelicht vind vooral in de overwegingen van Hoogervorst is het besef dat wij een rechtsorde hebben die ons tot een gemeenschap maakt. Het is deze rechtsorde die gekrenkt wordt door elke genitale verminking van een kind. Het gaat niet alleen om elk concreet slachtoffer. Het gaat ook om onze samenleving waarin recht moet bestaan, waarin alle mensen, ook meisjes van zeven jaar, veilig zijn. Ook als het gevaar komt van de eigen liefhebbende ouders. Daarvoor betalen wij belasting en het salaris van een onafhankelijke rechterlijke macht. Daarom ben ik er niet gelukkig mee dat Hoogervorst de AMK-en geen aangifteplicht wil opleggen. Want als het meisje al verminkt is, is aangifte niet erg in haar belang. Ze krijgt er haar clitoris en haar labia niet door terug en ze brengt wel haar ouders in moeilijkheden. Als het meisje nog niet verminkt is, is aangifte niet aan de orde. Er lijkt in dit pakket maatregelen teveel accent op zorg te liggen en te weinig op recht. Het lijkt me niet dat de wet zo gehandhaafd kan worden.

Te voorzichtig

Dat het rapport de zaken niet erger wil voorstellen dan ze zijn, ze zijn inderdaad erg genoeg, is zeker te waarderen. Maar het is ook in niemands belang om de zaken mooier voor te stellen dan ze zijn. Zo staat op bladzijde 11 van de juridische onderbouwing te lezen dat er drie soorten besnijdenis onderscheiden kunnen worden. De eerst zou zijn circumcisie of clitoridectomie. "Hierbij wordt de voorhuid of de top van de clitoris weggehaald. Deze vorm wordt vergeleken met de jongensbesnijdenis ...". Dat is dan helemaal fout, want ten eerste is circumcisie (eromheensnijding, verwijdering van de voorhuid) iets totaal anders dan uitsnijding (ectomie), ten tweede is ectomie echt volledig uitsnijden en niet alleen maar de top (vergelijk mastectomie, hysterectomie, tonsillectomie). Ten derde is zelfs als alleen maar de top van de clitoris weggesneden zou worden, dit heel anders dan bij jongensbesnijdenis. Daarbij wordt echt altijd enkel de ruime voorhuid weggesneden, maar nooit de top van de eikel.

In de onderbouwing van het advies op pagina 25 wordt betoogd dat de auteurs kiezen voor de veroordelende term 'verminking' in plaats van het neutralere 'besnijdenis' omdat dit een beleidstekst is waar een duidelijke stellingname op zijn plaats is. Dit is keurig en bescheiden geformuleerd. Te bescheiden. Want verminking klinkt negatief omdat het ook heel erg is: iemand een arm afhakken is ook iemand verminken, iemand een oog uitsteken is iemand verminken. Verminken is iemand beroven van een lichaamsorgaan met een functie. Iemand beroven van labia en clitoris is iemand beroven van een groot deel van haar vermogen tot seksueel genot. Je hoopt dat ze nog een fijne G-plek hebben...

De beschadiging van de seksualiteit in letterlijke fysieke zin en tegelijk in geestelijke zin is, tot slot, een aspect van VGV dat onderbelicht blijft in dit beleidsadvies. Een uitzondering is het aangrijpende interview met mw C. Hanciles uit Sierra Leone op p. 83. Er is mij ook herhaaldelijk toegefluiserd door besneden vrouwen dat ik het daar maar beter niet over kan hebben, want dat is taboe. Ik denk dat het wél hardop gezegd moet worden. In het rapport, en in de overleggen met de minister wordt heel expliciet over de mogelijke gevolgen in medische zin gesproken. De gezondheidsrisico's en de religieuze argumenten, dat het niet hoeft van God en van Allah, komen uitvoerig aan de orde. Maar dat het erg is om de seksuele beleving van meisjes bij voorbaat kapot te maken, dat lees ik nergens. Het lijkt me goed om de dingen bij hun naam te noemen.

Literatuur:

Commissie Bestrijding Vrouwelijke Genitale Verminking (2005) *Bestrijding Vrouwelijke Genitale Verminking. Beleidsadvies*. Zoetermeer: RVZ.

Commissie Bestrijding Vrouwelijke Genitale Verminking (2005) *Bestrijding Vrouwelijke Genitale Verminking. Onderbouwing Advies*. Zoetermeer: RVZ.

Kool, R.S.B., Beijer, A., Drumpt, C.F. van, Eelman, J.M., Knoops, G.G.J. (2005) *Vrouwelijke Genitale Verminking in juridisch perspectief. (Rechtsvergelijkend) onderzoek naar de juridische mogelijkheden ter voorkoming en bestrijding van vrouwelijke genitale verminking*. Zoetermeer: RVZ.

Kramer, M., Dijkema, P., Joris, I., Tichelman, P., Verhoeff, A. (2005) *Vrouwelijke Genitale verminking nader bekeken. Een*

onderzoek naar de aard, omvang en attitude onder professionals en risicogroep in Amsterdam en Tilburg.

Tweede Kamer (2005) *Preventiebeleid voor de volksgezondheid; Brief minister met het kabinetsstandpunt op advies van de RVZ over bestrijding vrouwelijke genitale verminking*. Kamerstuk 2004-2005, 22894, nr. 66.

Tweede Kamer (2005) *Tweede Kamer Vaststelling begroting van het Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport (XVI) voor het jaar 2006; Verslag algemeen overleg op 29 september 2005 over vrouwelijke genitale verminking*. Kamerstuk 2005-2006, 30300 XVI, nr. 21.

Uit de vereniging

Jaarvergadering NVBe op donderdag 19 januari 2006

‘Verboden ouderschap? Dwang en drang rond anticonceptie.’

De meeste ouders voeden hun kinderen op normale wijze op. Andere ouders hebben daarbij professionele hulp nodig. In weer andere gevallen moeten de kinderen, soms na jarenlange mishandeling of misbruik, uit huis worden geplaatst. Mislukt ouderschap. Hulpverleners vrezen in zo'n situatie nogal eens dat de betreffende ouders opnieuw besluiten om kinderen te nemen, die dan ook weer slachtoffer kunnen worden. Dankzij enkele tragische incidenten is de discussie over dwang en drang rond anticonceptie de afgelopen jaren opnieuw opgelaaid. Bestaat er een ongelimiteerd recht op voortplanting, of mag dit recht in sommige gevallen aan banden worden gelegd? Welke criteria zouden daarbij kunnen spelen? Hoe kan het belang van het toekomstige kind worden bepaald en afgewogen? Deze discussie over het belang van het kind wordt recent ook gevoerd met betrekking tot de kinderwens van verstandelijk gehandicapten. Zijn er interessante parallellen in dit debat te trekken met de discussies over ‘mislukt ouderschap’? Over deze en andere vragen organiseert de Nederlandse Vereniging voor Bio-ethiek op donderdag 19 januari 2006 haar jaarvergadering.

De sprekers:

Hans Reinders is als hoogleraar nauw betrokken bij ethische debatten over verstandelijk gehandicapten. Hij heeft er menige publicatie aan gewijd. Recent is hij betrokken geweest bij een onderzoek naar succes- en faalfactoren van ouderschap onder verstandelijk gehandicapten.

Marjo van Dijken (PvdA) is recent in het nieuws gekomen doordat zij een wetsontwerp wil indienen dat betrekking heeft op gedwongen anticonceptie als bijkomende bepaling bij het rechterlijk oordeel over

uithuisplaatsing van kinderen. Met andere woorden, zij heeft specifieke en uitgesproken ideeën over kwesties van ‘mislukt ouderschap’ en maakt zich hier als politica sterk voor.

Frans Ewals is als arts werkzaam op het terrein van de zorg voor verstandelijk gehandicapten. Zijn ervaringen als arts in deze sector komen bij het onderwerp meer dan van pas.

Datum, plaats en tijd:

Datum: Donderdag 19 januari 2006

Locatie: Utrecht, Uithof, Zalencentrum Bologna (Matthias van Geunsgebouw), zaal 10.10

Tijd: 12.00-17.30 (voor leden), 13.10-17.30 (voor niet-leden)

Kosten:

Voor leden van de NVBE is de jaarvergadering gratis. Niet-leden betalen € 35. Dit is inclusief de toezending van de bundel die na het symposium wordt samengesteld en het lidmaatschap van de vereniging voor de periode van 1 jaar.

Opgave:

Ook aan leden wordt, in verband met de catering, gevraagd zich aan te melden voor de jaarvergadering. Dit kan door een e-mail te sturen, met uw naam en adresgegevens naar het secretariaat van de NVBE: nvbe@med.umcg.nl. Voor meer informatie kunt u ook bij het secretariaat terecht, te weten bij Marijke van der Veen-Holman, te bereiken op maandagochtend, woensdagochtend en de vrijdag.. Opgave uiterlijk **voor vrijdag 13 januari 2006**.

Uit de Vereniging

Nieuwe bestuursleden NVBE

Tijdens de komende jaarvergadering van de NVBe zullen drie bestuursleden afscheid nemen: Ron Berghmans, Michiel Korthals en Gert van Dijk. Gelukkig is het bestuur erin geslaagd een drietal kandidaten te vinden om hun plaats in te nemen: Henk van den Belt, Lieke van der Scheer en Marjan Westerman. In het onderstaande stellen zij zich voor.

Henk van den Belt

Ik kijk nog steeds met een zekere verbazing naar de toenemende invloed van ethiek in de verschillende sectoren van het maatschappelijk leven. Hoe komt het dat allerlei lastige kwesties die niet op een routinematige wijze kunnen worden aangepakt door burgers en politici welhaast automatisch als vraagstukken van ethische of morele aard worden gedefinieerd? En wat zijn de gevolgen van een dergelijke 'ethisering'? Kan daardoor meer recht worden gedaan aan allerlei problemen? Of is het effect vooral dat we bepaalde kwesties op het bordje leggen van een speciale categorie deskundigen, 'ethici' genaamd, en dat gewone burgers en wetenschappers zich incompetent verklaren? Omdat ik al wat langer meeloop (ik ben van 1953), weet ik dat de belangstelling voor ethiek niet altijd zo prominent aanwezig is geweest. Twee of drie decennia geleden werd er in kritische kringen bij elke gelegenheid een politieke stellingname verlangd, nu is er vooral een roep om ethische reflectie. De theoloog Kuitert verklaarde ooit: alles is politiek, maar politiek is niet alles. Misschien is het nu de tijd om te zeggen: alles is ethiek, maar ethiek is niet alles.

Ondanks deze kritische opmerkingen doe ik zelf van harte mee aan de ethiek. In mijn werk bij de leerstoelgroep Toegepaste Filosofie aan de Universiteit van Wageningen dringen de morele vragen die zich voordoen in onze omgang met natuur en milieu, dieren en voedsel en in onze relatie met ontwikkelingslanden zich haast vanzelf op. Ik heb me onder andere beziggehouden met ethische dilemma's rond gezondheidsbevorderende voedingsmiddelen, de introductie van grote grazers in natuurgebieden, de verplichte ethische toetsing in het kader van de wet op de dierproeven, genetische tests en overgewicht en de institutionalisering van ethiek in wetenschappen en technologiebeleid (het lopende Europese INES-project). Aan studenten geef ik onderwijs in onderzoeksethiek ('research ethics'). Mijn speciale belangstelling gaat verder uit naar de ethische aspecten van octrooien op het gebied van de (medische en niet-medische) biotechnologie. Terwijl de pleitbezorgers van de industrie veelal van mening zijn dat

octrooiverlening op dit terrein niets heeft uit te staan met ethiek, wijs ik octrooien op genen om principiële redenen van de hand. Op dit terrein ga ik graag de polemieken aan, omdat ik vind dat er belangrijke zaken op het spel staan. Buitenstanders begrijpen echter niet altijd waarom dit zo'n fascinerend onderwerp is.

Als bestuurslid van de NVBe wil ik me vooral concentreren op de niet-medische bio-ethiek op terreinen als natuur, dieren en voeding. Ik vind het belangrijk dat praktische ethiek wordt bedreven met nauwlettende aandacht voor de context waarin de ter discussie staande vragen zich voordoen. Om de maatschappelijke context beter in kaart te brengen is het mijns inziens wenselijk dat bioethici gericht gebruik maken van relevante sociaalwetenschappelijke inzichten en benaderingen inclusief de wetenschaps- en technologiestudies. Dat helpt ons wellicht ook te bepalen of de samenleving uiteindelijk van alle ethische reflectie inderdaad zoveel wijzer wordt.

Lieke van der Scheer

Al enige jaren maak ik deel uit van de redactie van de Nieuwsbrief van de NVBe. Dat doe ik met veel plezier. In de periode dat ik lid was, onderhield Gert van Dijk de contacten tussen de redactie en het bestuur. Dat was een belangrijke bron van informatie voor de redactie. Zo hoorden we wat er in het bestuur speelde, wat het thema van de jaarvergadering zou worden en hoe men dacht over de Nieuwsbrief. Nu Gert de NVBe gaat verlaten, moet hij opgevolgd worden om ervoor te zorgen dat de communicatie tussen de redactie en het bestuur van de Nieuwsbrief in stand blijft. Die zorg neem ik graag op me.

Ik promoveerde in 1999 aan de Universiteit van Nijmegen op het proefschrift 'Ongeregelde Moraal. Dewey's ervaringsbegrip als basis voor een nieuwe gezondheidsethiek'. Ik publiceer over de methodologie en theorie van empirisch ethisch onderzoek en over ethiek in zorgpraktijken. Ik geef ethiekonderwijs en -trainingen aan professionals in de zorgsector en ben werkzaam als universitair docent aan de Faculteiten Geneeskunde en Gezondheidswetenschappen van de Universiteit van Maastricht.

Marjan Westerman

Na ruim 25 jaar heb ik mijn status van vrijgevestigd hulpverlener (fysiotherapeut, haptotherapeut en docent pre- en postnatale educatie) in het jaar 2000 verruild voor een dienstverband als promovendus bij de afdeling sociale geneeskunde van het VU medisch centrum. Een jaar eerder was ik afgestudeerd

als filosoof /ethicus met als speciale interesse de normatieve aspecten van medische technologie en beleid/organisatie van de gezondheidszorg. Mijn promotie onderzoek betrof de 'Response shift in Kwaliteit van Leven' van patiënten met kleincellig longkanker die palliatief behandeld worden met chemokuren. Hoe gefascineerd ik ook ben geraakt door de mens, zijn psyche en zijn enorme aanpas-

singsvermogen en verder onderzoek op dit gebied ambieer... de oproep van Dick Willems voor nieuwe bestuursleden heeft mijn 'oude interesse' toch ook weer aangewakkerd. Als bestuurslid van de NVBe wil ik dan ook graag een actieve bijdrage leveren aan het stimuleren en organiseren van activiteiten op het gebied van de gezondheidsethiek.

Boekbespreking

Julian H. Franklin, *Animal Rights and Moral Philosophy*, New York: Columbia University Press, 2005.

Julian H. Franklin heeft een schitterend boek geschreven over dierethiek. Een aarzeling tussen ‘boek’ en ‘boekje’ is hier op zijn plaats, want van zijn omvang moet dit boek het niet hebben; van zijn inhoud echter wel. De hoge informatiedichtheid rechtvaardigt de term ‘boek’. De prijs is daar overigens ook op afgestemd.

Het doel dat Franklin voor ogen heeft is in zijn eigen bewoordingen ‘to rework the theory of animal rights and suggest some new directions’. De titel *Animal Rights and Moral Philosophy* suggereert misschien anders, maar Franklin behandelt niet uitsluitend rechtstheorieën. Ook tegenstanders van de rechtsvisie als de utilitarist Peter Singer komen uitgebreid aan bod, en er is eveneens plaats ingeruimd voor bijvoorbeeld zorgethici en eco-ethici. Franklin geeft aan dat hij niet pretendeert een volledig overzicht van de dierethiek te geven, maar op hoofdlijnen komt hij een aardig eind. Wel is duidelijk dat hij die theorieën heeft geselecteerd waar hij een eigen visie op heeft, maar dat zijn er heel wat.

Geen PowerPoint

De wijze waarop Franklin de verschillende visies de revue laat passeren is indrukwekkend. De lezer waant zich luisteraar bij een voordracht, en wel een uiterst boeiende – zo een die geen ondersteuning van PowerPoint nodig heeft. Hier is duidelijk een ervaren docent en getalenteerd schrijver aan het woord. In zijn dankwoord geeft hij aan inderdaad vele jaren les gegeven te hebben, vooral in de historische politieke filosofie. Pas na zijn pensionering als voltijds docent begon hij zich uit persoonlijke interesse – hij noemt zichzelf vegetariër met veganistische aspiraties – te verdiepen in de dierethiek. Hij keerde terug naar de collegezaal en schreef op basis van een collegereeks dit boek.

Geen intuïties

Deze persoonlijke betrokkenheid hindert overigens op geen enkele manier het noodzakelijke objectieve standpunt voor een dubbele missie als deze – het bespreken van de belangrijkste ethische theorieën op het gebied van dierenwelzijn en het komen tot een eigen standpunt. Sterker nog, in de dierethiek komt men te weinig geschriften tegen die met zo veel eerlijke zorgvuldigheid de argumentatie van concurrerende opvattingen filteren, om de meer en minder bruikbare delen van elkaar te scheiden. Daarbij refereert Franklin geen moment aan zijn eigen intuïties of aan wat anderszins plausibel lijkt. Een argu-

ment moet niet plausibel *lijken*, het moet plausibel *zijn*, lijkt hij te willen zeggen, waarmee het overigens nog geen onomstreden waarheid hoeft te zijn. De ethiek is nu eenmaal geen exacte wetenschap. Dit streven naar onpartijdigheid komt bijvoorbeeld naar voren als hij Albert Schweitzers idee van *reverence for life* bespreekt. Schweitzer doet een beroep op der mensen verantwoordelijkheidsgevoel voor ander leven bij het maken van morele keuzes. Even respectvol als meedogenloos merkt Franklin op: “This appeal to feeling as the ultimate test is moving. But it does not help us make difficult choices; worst of all, it does not enable us to reach agreement.”

Een ander mooi moment is de uitgebreide analyse van de reddingsbootcasus van Tom Regan, waarin vier mensen en een hond zullen verdrinken, tenzij één van de vijf aan de golven wordt geofferd. Stap voor stap neemt Franklin de standpunten door van Regan en zijn critici. Daarbij behoudt de lezer steeds het gevoel dat aan alle standpunten recht wordt gedaan. Als dit schijn is, weet Franklin zijn partijdigheid wel erg goed te camoufleren. Zijn betrokkenheid bij het onderwerp maakt dat hij zo inspirerend over collega-ethici schrijft dat de lezer de neiging krijgt om meteen een lijstje aan te leggen met alle artikelen en boeken op dit vlak die nog gelezen moeten worden.

Geen dieren?

Duidelijk voelbaar is zijn (eveneens beredeneerde) voorliefde voor de ideeën van de eerder genoemde Tom Regan. Deze rechtsethicus kent een *prima facie* recht op leven toe aan alle *subjects-of-a-life*, wat in de praktijk grofweg neerkomt op alle zoogdieren van één jaar of meer. In reactie op het veel gehoorde verwijt dat Regan zich te veel baseert op intuïties, wijst Franklin op diens ‘imposing chain of (...) reflections’, maar erkent hij ook dat de ‘bodem’ onder Regans theorie ontbreekt. Daarom gaat Franklin te rade bij Emmanuel Kant, dé fundeerder bij uitstek, die echter dieren als niet-rationele wezens uitsluit van zijn Categorische Imperatief.

Hier komt Franklin even zelf in het spotlicht staan. Hij pleit ervoor dieren toe te laten als mogelijk object van de morele plichten die voortvloeien uit de Kantiaanse Categorische Imperatief: ‘Sentient beings must never be treated only as a means’. Hij maakt daarbij overigens gebruik van het bekende *argument from marginal cases* door te stellen dat we alleen dan ook onze morele plichten ten opzichte van kinderen en

geestelijk gehandicapten kunnen incalculeren. Het is echter niet zo dat dit argument de zorgvuldig opgebouwde redenering draagt. Deze minuscule samenvatting doet dan ook geen recht aan de betreffende passage in het boek, die vraagt om aandachtige lezing en herlezing, zodat er wellicht plekken kunnen worden gevonden om gaten in de Franklins redenering te schieten en het debat voort te zetten.

Geen hogere ogen

Het boek heeft twee appendices, die min of meer uit de lucht komen vallen. Het lijken onderwerpen waar Franklin graag iets over wil melden, maar die niet binnen de opbouw van de hoofdstukken passen. Appendix 1 betreft visies op het innerlijk van dieren. Franklin maakt korte metten met de hedendaagse heropleving van varianten op de machine-visie van Descartes. Ook hier werkt de auteur één voor één zijn tegenstanders af, maar het is jammer dat hij het nalaat tot slot zijn eigen standpunt grondig te formuleren en te beargumenteren.

Ook het tweede appendix, over proefdiergebruik, hangt er inhoudelijk bij. Hier begint Franklin met zijn nauwelijks gemotiveerde mening: dieren gebruiken voor medisch onderzoek is moreel fout, maar in sommige omstandigheden is het noodzakelijk, of is de belasting zo minimaal dat er een uitzondering gemaakt kan worden. Hij laat zich verleiden tot argumenten uit de anti-dierproeflobby, zoals de stelling dat dierproeven al te vaak onbruikbare kennis opleveren, dat er te weinig geld en energie wordt

gestoken in het ontwikkelen van alternatieven, en dat het geld dat aan dierproeven wordt besteed effectiever zou zijn als het werd besteed aan gezondheidsmaatregelen in de Derde Wereld. Dat zijn misschien goede argumenten tegen proefdiergebruik, maar met de morele vraag of proefdiergebruik wel of niet kan, en onder welke omstandigheden eventueel wel of niet, hebben ze weinig te maken. Het is jammer dat de auteur hier zijn tot dan toe consequente argumentatiestijl laat verslappen, want met een voortzetting daarvan had hij hogere ogen kunnen gooien. Op de valreep wordt bovendien xenotransplantatie besproken, te kort en te oppervlakkig.

Geen poëzie

Wie het papieren omslag verwijderd – anders glijdt het boek er maar uit – heeft een glad, zwart, gebonden boekje in handen met enkel op de rug de roodkoperen letters van titel en auteur. Het lijkt meer op een bundeltje poëzie dan een filosofieboek, en daarmee doet het uiterlijk recht aan de inhoud, de minder sterke appendices even buiten beschouwing gelaten. Net als poëzie hebben Franklins woorden een heldere complexiteit en intensiteit, en een grote bekoorlijkheid. Net als een poëziebundel vraagt het boekje erom meermalen uit de kast genomen te worden om zich te laten herlezen, heroverdenken en herijken aan het eigen gedachtegoed. Kortom: een boekje om te hebben.

Monique Janssens, met dank aan Frans Brom

Lid worden?

Iedereen die op een of andere manier (op academisch niveau) betrokken is bij de 'levenswetenschappen' en de ethische reflectie daarop kan lid worden van de Nederlandse Vereniging voor Bio-ethiek. contact op met het secretariaat:

Nederlandse Vereniging voor Bio-ethiek
mw. Marijke van der Veen (bereikbaar op maandagochtend, woensdagochtend en vrijdag)

p/a Rijksuniversiteit Groningen

GWZ - Metamedica

Postbus 196

9700 AD Groningen

Tel: 050 3637818

E-mail: nvbe@med.umcg.nl.

Colofon NVBe-Nieuwsbrief

De NVBE streeft naar stimulering van de *bio-ethiek* (humane, dier- en natuurethiek) in relevante sectoren *contacten* tussen vertegenwoordigers uit verschillende vakgebieden, instellingen en organisaties die betrokken zijn bij bio-ethische kwesties (2), erkenning van de waarden van een *open discussie* over bio-ethische problemen in wetenschap en samenleving (3) en presentatie van de discussie in de bio-ethiek in Nederland (4).

De Nieuwsbrief van de vereniging draagt bij aan deze doelen door publicatie van bio-ethisch nieuws (van binnen en buiten de vereniging) en bondige voor een breed publiek toegankelijke interdisciplinaire bijdragen over bio-ethische kwesties, ter informatie én discussie.

De Nieuwsbrief verschijnt vier keer per jaar en wordt gratis toegezonden aan leden van de NVBe.

REDACTIEADRES

Secretariaat NVBe (mw. M. van der Veen)
t.a.v. Nieuwsbrief-redactie
Postbus 196
9700 AD Groningen
e-mail: nvbe@med.umcg.nl

REDACTIE

Carla Bal, Gert van Dijk, Monique Janssens, Jos Kole, Dick Meerman, Maartje Schermer, Lieke van der Scheer, Frans Stafleu, Joke de Witte (lay-out).

INSTRUCTIE VOOR BIJDAGEN

Bijdragen in overeenstemming met de doelstelling van de Nieuwsbrief zijn van harte welkom. Voor suggesties en vragen kunt u zich wenden tot de redactie via het e-mailadres. Artikelen bij voorkeur rond de 1000 woorden, boekbesprekingen en verslagen van congressen, conferenties, etc. maximaal 500 woorden. Bij voorkeur geen voetnoten en geen uitgebreide literatuurverwijzingen. Bijdragen kunt u per e-mail of diskette sturen naar het redactie-adres. De redactie behoudt zich het recht voor bijdragen te weigeren of in te korten.

BESTUUR NVBE

Dr. R. Berghmans, drs. M. de Bree, drs. G. van Dijk,
drs. M. van den Hoven (penningmeester), prof.dr.
M. Korthals, mr.dr. J.M.D. de Waardt,
dr. C. Widdershoven-Heerding (secretaris), prof.dr.
D. Willems (voorzitter).

www.nvbe.nl

Het volgende nummer van deze Nieuwsbrief
verschijnt in maart 2006

Het thema van dit nummer is:

'Genomics'

De deadline voor het inleveren van bijdragen
is:

13 februari 2006

Lid worden?

Iedereen die op een of andere manier (op academisch niveau) betrokken is bij de 'levenswetenschappen' en de ethische reflectie daarop kan lid worden van de Nederlandse Vereniging voor Bio-ethiek. contact op met het secretariaat:

Nederlandse Vereniging voor Bio-ethiek
mw. Marijke van der Veen (bereikbaar op maandagochtend, woensdagochtend en vrijdag)

p/a Rijksuniversiteit Groningen

GWZ - Metamedica

Postbus 196

9700 AD Groningen

Tel: 050 3637818

E-mail: nvbe@med.umcg.nl.

Colofon NVBe-Nieuwsbrief

De NVBE streeft naar stimulering van de *bio-ethiek* (humane, dier- en natuurethiek) in relevante sectoren *contacten* tussen vertegenwoordigers uit verschillende vakgebieden, instellingen en organisaties die betrokken zijn bij bio-ethische kwesties (2), erkenning van de waarden van een *open discussie* over bio-ethische problemen in wetenschap en samenleving (3) en presentatie van de discussie in de bio-ethiek in Nederland (4).

De Nieuwsbrief van de vereniging draagt bij aan deze doelen door publicatie van bio-ethisch nieuws (van binnen en buiten de vereniging) en bondige voor een breed publiek toegankelijke interdisciplinaire bijdragen over bio-ethische kwesties, ter informatie én discussie.

De Nieuwsbrief verschijnt vier keer per jaar en wordt gratis toegezonden aan leden van de NVBe.

REDACTIEADRES

Secretariaat NVBe (mw. M. van der Veen)
t.a.v. Nieuwsbrief-redactie
Postbus 196
9700 AD Groningen
e-mail: nvbe@med.umcg.nl

REDACTIE

Carla Bal, Gert van Dijk, Monique Janssens, Jos Kole, Dick Meerman, Maartje Schermer, Lieke van der Scheer, Frans Stafleu, Joke de Witte (lay-out).

INSTRUCTIE VOOR BIJDAGEN

Bijdragen in overeenstemming met de doelstelling van de Nieuwsbrief zijn van harte welkom. Voor suggesties en vragen kunt u zich wenden tot de redactie via het e-mailadres. Artikelen bij voorkeur rond de 1000 woorden, boekbesprekingen en verslagen van congressen, conferenties, etc. maximaal 500 woorden. Bij voorkeur geen voetnoten en geen uitgebreide literatuurverwijzingen. Bijdragen kunt u per e-mail of diskette sturen naar het redactie-adres. De redactie behoudt zich het recht voor bijdragen te weigeren of in te korten.

BESTUUR NVBE

Dr. R. Berghmans, drs. M. de Bree, drs. G. van Dijk,
drs. M. van den Hoven (penningmeester), prof.dr.
M. Korthals, mr.dr. J.M.D. de Waardt,
dr. C. Widdershoven-Heerding (secretaris), prof.dr.
D. Willems (voorzitter).

www.nvbe.nl

Het volgende nummer van deze Nieuwsbrief
verschijnt in maart 2006

Het thema van dit nummer is:

'Genomics'

De deadline voor het inleveren van bijdragen
is:

13 februari 2006

